

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Danijela Lukić

DEMOKRATIZACIJA IN PARLAMENTARIZACIJA V
SREDNJI EVROPI S POUDARKOM NA OBMOČJU
NEKDANJE JUGOSLAVIJE

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Danijela Lukić

Mentor: izr. prof. dr. Drago Zajc

DEMOKRATIZACIJA IN PARLAMENTARIZACIJA V
SREDNJI EVROPI S POUDARKOM NA OBMOČJU
NEKDANJE JUGOSLAVIJE

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

DEMOKRATIZACIJA IN PARLAMENTARIZACIJA V SREDNJI EVROPI S POUDARKOM NA OBMOČJU NEKDANJE JUGOSLAVIJE

Cilj diplomske naloge je prikazati proces demokratizacije in parlamentarizacije na območju nekdanje Jugoslavije. Predstavljen je prehod držav Slovenije, Hrvaške, Srbije, Črne gore, Makedonije ter Bosne in Hercegovine iz tranzicijskih v stabilne demokratične države. Slovenija kot prva osamosvojena od nekdanjih jugoslovanskih enot se je oblikovala v zgleden primer za ostale navedene države, kar zadeva izbiro političnega sistema, saj so se ustavodajalci opredelili za parlamentarni politični sistem, že ustaljen predvsem v zahodni Evropi.

Na Hrvaškem in v Srbiji pa so se rajši odločili za polpredsedniški sistem. Podobno kot Slovenija se je tudi Makedonija odločila za parlamentarni politični sistem organizacije državne oblasti. Poseben primer pa je Bosna in Hercegovina, saj daytonska ustava daje (pre)velik poudarek etničnemu načelu. Zelo pomembna je bila tudi izbira volilnega sistema za države na prehodu. Slovenija se je zopet kot večina držav v Srednji Evropi odločila za proporcionalni volilni sistem, ki se je izkazal za bolj primerne. Na ozemlju nekdanje Jugoslavije pa so se nekdanje republike odločile za večinski volilni sistem, vsaj na prvih volitvah. Kot tretja pomembna odločitev je bila izbira med enodomnim in dvodomnim predstavniškim organom in katera ureditev je primernejša, unitarna ali federativna.

Ključne besede: demokratizacija, parlamentarizacija, konsolidacija, politični sistem, volilni sistem.

ABSTRACT: DEMOCRATIZATION AND PARLAMENTARISM IN MIDDLE EUROPE WITH MARK ON THE TERRITORY OF FORMER YUGOSLAVIA

The objective of my diploma is to show the processes of democratization and parliamentarism on the territory of former Yugoslavia. I'm showing the transition of states Slovenia, Croatia, Serbia, Montenegro, Macedonia and Bosnia and Herzegovina from transitional to stable democratic states. Slovenia as the first independent states of former Yugoslavia has become an exemplary case for the rest of the states concerning the choice of political system. Slovenia's constitution makers have chosen a parliamentary political system which has settled down mostly in Western Europe. In Croatia and Serbia they chose a half-presidential system. Like Slovenia also Macedonia chose a parliamentary political system of organizing the states authority. A special case is Bosnia and Herzegovina because it's Dayton constitution gives to much emphasis on ethnical principle. As very important was the selection of voting system for transition states, Slovenia has once again as most of middle-European states, chosen a proportional voting system which has come to be the most suitable. On the territory of former Yugoslavia it's former republics have decided for a majority voting system at least on the first elections. As a third important choice was deciding between onedome and twodome-ed presidential house and which regulation is more suitable: unitary or federative.

Key words: democratization, parliamentarism, consolidation, political system, voting system.

KAZALO

1. UVOD	5
2. ZAČETKI DEMOKRATIČNIH PREHODOV	7
2.1 NAČIN PREHODA V POLITIČNO DEMOKRACIJO	9
2.2 PARLAMENTARNI in PREDSEDNIŠKI POLITIČNI SISTEM	10
3. VOLITVE IN DEMOKRATIČNI PREHOD V SLOVENIJI OD LETA 1990.....	12
4. VOLITVE IN DEMOKRATIČNI PREHOD NA HRVAŠKEM	15
5. VOLITVE IN DEMOKRATIČNI PREHOD V MAKEDONIJI.....	19
6. ZVEZNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA oziroma DRŽAVNA SKUPNOST SRBIJA IN ČRNA GORA	21
7. SPREMEMBE V ČRNI GORI	23
8. VOLITVE IN DEMOKRATIČNI PREHOD V SRBIJI.....	23
9. VOLITVE IN DEMOKRATIČNI PREHOD V BOSNI in HERCEGOVINI.....	26
10. BISTVENE ODLOČITVE O PRIHODNJEM DEMOKRATIČNEM SISTEMU.....	29
11. VRSTE DEMOKRATIČNIH PREHODOV NA OBMOČJU NEKDANJE JUGOSLAVIJE.....	31
12. USTAVNE IZBIRE V NEKDANJIH JUGOSLOVANSKIH REPUBLIKAH.....	33
13. IZVEDBA VOLITEV V POJUGOSLOVANSKIH DRŽAVAH.....	39
14. VPLETENOST V VOJNO, ETNIFIKACIJA POLITIKE IN UČINKI INSTITUCIONALNIH IZBIR.....	40
15. VOLILNO INŽENIRSTVO NA POJUGOSLOVANSKEM OBMOČJU	41
15.1 POGOSTO SPREMINJANJE VOLILNIH PRAVIL	43
16. KONSOLIDACIJA DEMOKRACIJE V POSTJUGOSLOVANSKEM PROSTORU... 44	
17. PETNAJST LET PO RAZPADU ENOSTRANKARSKEGA JUGOSLOVANSKEGA POLITIČNEGA SISTEMA	46
18. SKLEP.....	49
19. VIRI in LITERATURA	52
20. PRILOGE.....	58
Priloga A.: Rezultati parlamentarnih volitev v Sloveniji.....	58
Priloga B: Rezultati parlamentarnih volitev na Hrvaškem.....	60
Priloga C: Rezultati parlamentarnih volitev v Republiki Makedoniji.....	62
Priloga Č: Rezultati parlamentarnih volitev na območju Zvezne republike Jugoslavije / Državne skupnosti Srbije in Črne gore.	64
Priloga D: Rezultati parlamentarnih volitev v Bosni in Hercegovini.	69

1. UVOD

Opredeliti demokracijo kot proces je zelo težko. Številni politologi so pri poskusu nazorne definicije le-te zajeli njeni splošni prvini: tekmovanje med strankami in svobodne večstrankarske volitve. Gre za definicije, ki so predvsem poudarjale vzorčne nacionalne modele demokracije iz tako imenovanega Zahoda. Po mnenju politologa Lipseta (1959) je demokracija politični sistem, v katerem največji delež populacije vpliva na politično odločanje, tako da med alternativnimi kandidati izbira kader za opravljanje političnih funkcij. Dosegel naj bi se demokratični ideal, ki ga politolog Dahl vidi v enačenju demokracije s političnim sistemom, ki ima tako oblikovano vlado, da se nenehno odziva na preference državljanov, te pa obravnava kot med seboj enake. Tako je idealni model demokracije poliarhija, ki je bistveno liberalizirana, popularizirana, torej široko odprta za javnost in visoko inkluzivna. Vsebuje osem institucionalnih jamstev za demokracijo, in sicer:

- 1.) svobodne in poštene volitve,
- 2.) splošna (aktivna) volilna pravica,
- 3.) pasivna volilna pravica,
- 4.) svoboda izražanja,
- 5.) tekmovanje političnih elit za glasovanje volivcev,
- 6.) alternativni viri informacij
- 7.) izvoljeni uradniki in
- 8.) institucije, ki povezujejo voljo volivcev z vladno politiko (Fink-Hafner 2000, 9).

Potter za proces demokratizacije ugotavlja, da naj bi vseboval prve poštene volitve, sprejem demokratične ustave ter vzpostavitev različnih delujočih institucij in njenih zagotovil. Poteka od totalitarizma ali druge vrste nedemokratične oblasti k demokraciji. Poteka po štirih fazah, in sicer :

- 1.) uvodna faza, kjer gre za izgradnjo nacionalne enotnosti,
- 2.) pripravljalna faza, kjer gre za oblikovanje tekmovalnih političnih alternativ,
- 3.) odločilna faza, kjer nastaja ustava, ter
- 4.) prevajalna faza, kjer gre za prehajanje demokracije v navado oziroma v konsolidacijo (utrditvev oziroma ustalitev) (op. cit., 10).

Kar zadeva demokratizacijo, je pomemben tudi pojem konsolidacije. Predstavlja potrditev vseh zakonov in se naslanja na kulturo in vzorce obnašanja ljudi. Značilen je predvsem za dežele Srednje Evrope, kjer je predhodno vladal socialistični režim. Države, kot so Poljska, Madžarska, Češka in Slovenija, so v fazi utrjevanja demokracije. Po mnenju politologa Linza je konsolidiran tisti politični sistem, v katerem noben večji politični akter, stranka ali sila ne razmišlja oziroma ne proučuje možnosti za alternativni nedemokratični proces prevzema oblasti.

Veliko pripomore k uspešni konsolidaciji, če se je ob oblikovanju novega sistema, kot na primer nove ustave, dosegla visoka stopnja sodelovanja in če je bilo doseženo soglasje o pravilih političnega tekmovanja. Ne samo med elitami, ampak tudi globoko v družbi. Gasiorowski in Power (1998, 740–771) sta v svoji študiji predstavila tri indikatorje demokratične konsolidacije, in sicer:

- a.) uspešna izpeljava drugih parlamentarnih volitev (po prvih ustavnih volitvah),
- b.) uspešna menjava izvršne oblasti z uporabo ustavnih sredstev in
- c.) uspešno dvanajstletno preživetje demokratičnega režima.

Ti indikatorji pa pomenijo poskus opredelitve točke, ko je demokracija konsolidirana (Kotar 2000, 35). Po mnenju politologa Daherndorfa so nove demokracije postsocialističnih držav zares mlade demokracije, kajti po njegovem mnenju za oblikovanje politične demokracije zadostuje šest mesecev, za uvajanje tržne ekonomije je potrebno šest let, o uveljavitvi vloge civilne družbe, ki jo je ocenil za ključno pri oblikovanju svobodne družbe ter trdne demokracije, pa lahko govorimo po šestih desetletjih (op. cit., 40). Politolog Nohlen pa pravi, da je za demokratično konsolidacijo zelo pomemben tudi način usklajevanja osrednjih političnih institucij z volilnim in strankarskim sistemom, državno upravo in rekrutacijo elit (Fink-Hafner in Boh 2003, 63).

Glavna hipoteza diplomske naloge je, da je za učinkovit in hiter prehod v stabilno demokratično državo najustreznejša izbira parlamentarnega sistema s proporcionalnim volilnim sistemom. Za to se je odločila Slovenija. Bilo je pričakovati, da ji bodo države na območju nekdanje Jugoslavije sledile – kot zglednemu, naprednemu primeru. Pri tem se izpostavlja vprašanje, kdo je ob prvih večstrankarskih volitvah v posameznih, novih državah na območju nekdanje Jugoslavije izbral ustavni sistem in določil pravila tekmovanja.

Navedeno hipotezo in vprašanje sem preverila z uporabo primerjalne analize prehodov v posameznih, novih državah.

2. ZAČETKI DEMOKRATIČNIH PREHODOV

Demokratizacija v Evropi in politična modernizacija sta del širšega svetovnega procesa, ki je potekal v valovih. Povojna Evropa je to doživljala v treh različnih časovnih obdobjih, na različnih geografskih območjih. Sprva to zasledimo v Nemčiji in Italiji po drugi svetovni vojni, nato v Španiji, na Portugalskem in v Grčiji v sedemdesetih letih ter konec stoletja v državah srednje in vzhodne Evrope. Po obsegu in globini se najtemeljitejše spremembe dogajajo v srednji in vzhodni Evropi, kjer so najbolj presenetile, tudi zaradi hitrosti poteka, kar je sovpadalo s prejšnjimi procesi demokratizacije (Zajc 2004, 80).

Posebnost politične modernizacije v srednji in vzhodni Evropi je bila predvsem v odpiranju možnosti za demokratičen političen proces ter uveljavljanje politične participacije in kompetitivnosti.

V vzhodni Evropi so procesi politične modernizacije še posebej opozorili na povezanost modernizacije s pridobivanjem politične samostojnosti. Teh so se lotili vrsta narodov nekdanje Sovjetske zveze, Češkoslovaške in narodi v povojni federativni Jugoslaviji. Na njihovih primerih je razvidno, da je osamosvojitveni proces sestavni del, če ne celo pogoj za dejansko izvedbo demokratizacije (op. cit., 82–84).

Nekdanje vzhodnoevropske države so imele namreč enostrankarske sisteme oziroma sisteme z eno prevladujočo stranko, kar je bila posledica pojmovanja, da družba, ki gradi socializem, potrebuje samo en program družbenega razvoja. Slednje je vendarle pomenilo izenačevanje političnega sistema socializma z diktaturo proletariata (op. cit., 81).

Politolog Morlino trdi, da institucionalizacija strankarskega sistema ni nujen pogoj za konsolidacijo demokracije v primerih Južne Evrope. Povsem drugače to vidi italijanski politolog Di Palma (1990, 41–42), ko pravi, da močna institucionalizacija včasih celo ovira uspešno konsolidacijo demokracije.

Razpad vzhodnoevropskih realsocialističnih sistemov je zagotovo posledica sistematičnega nepriznavanja in omejevanja človekovih individualnih in kolektivnih pravic. V nekaterih vzhodnoevropskih državah ali njenih delih, kot na primer na Madžarskem, Poljskem, v Litvi ter v razvitejšem delu nekdanje Jugoslavije, bi lahko konec osemdesetih let govorili o sorazmerno izenačeni moči politične elite in opozicije. V Sloveniji to zadeva reformno krilo nekdanje Zveze komunistov na eni strani in opozicijskih zvez oziroma strank na drugi (op. cit., 91).

Po drugi svetovni vojni ali pa na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta 20. stoletja so bile poseben izziv nenavadne hitre politične in gospodarske spremembe ter prehodi držav, še zlasti evropskih, v demokracijo. Politologa Huntington in Linz v svoji raziskavi govorita o treh načinih demokratičnega prehoda, in sicer:

- a.) transformacija ali reforma,
- b.) zamenjava (*replacement*) ali ruptura in
- c.) zmes transformacije in zamenjave (*transplacement*) ali ruptforma.

Pri transformaciji ali reformi politični proces vodi elita, pri zamenjavi ali rupturi pa proces politične menjave vodi opozicija. Pri tretjem načinu političnega prehoda pa gre za kombinaciji transformacije in menjave, kjer je politični proces rezultat skupne akcije elite in opozicije (Fink-Hafner 2000, 19).

Karl in Schmitter govorita o idealnih tipih demokratičnega prehoda, pri čemer izhajata »iz razlikovanja med civilnodružbenimi in političnoelitnimi akterji«. Svojemu modelu dodajata še enostransko uporabo sile. Tako poznata štiri idealne načine: »reforma, ki prihaja od spodaj brez uporabe sile; revolucijo, ki prihaja tudi od spodaj, vendar z uporabo oboroženega nasilja; pakt, ki se vrši med elitami, ter spremembe, ki jih vsiljuje politična elita«. Avtorja sta prepričana, da sta najpogostejši osnovi za formiranje politične demokracije pakt in spremembe, ki jih vsiljuje elita. Kot najbolj težavne se izpostavljajo okoliščine, v katerih prihaja do prepletanja posameznih prvin različnih idealnih tipov, pri čemer nobena prvina ne prevladuje (*ibid.*).

Uspešni demokratični prehodi so se sprožili v razmeroma ugodnejših socialno-ekonomskih razmerah, ki so se v devetdesetih letih z nekaterimi nihanji še izboljševale. Po mnenju Fink-Hafnerjeve in Boha so dejavniki, ki podpirajo odlašanje in prekinjanje prehodov v demokracijo, naslednji:

- a.) polpredsedniški ustavni sistem,
- b.) večinski volilni sistem na prvih večstrankarskih volitvah,
- c.) ena predominantna stranka po prvih večstrankarskih volitvah,
- d.) vpletenost v vojno in
- e.) razmeroma slabe socialno-ekonomske razmere (Fink-Hafner 2002, 38).

Idealnost posamezne demokracije dokazujejo kazalniki njene utrjenosti. Politologa Linz in Stepan med predpogoje štejeta državo, Dahlove institucionalne predpogoje poliarhije in demokratično prakso vladanja. Utrjeno demokracijo opisujeta kot povezavo petih vzajemno povezanih aren, pri čemer se pojem arena nanaša na grozde spremenljivk, in sicer:

- a.) civilne družbe,
- b.) politične družbe (svobode in inkluzivne volitve),
- c.) vladavina prava,
- d.) institucionalizirane ekonomske družbe ter
- e.) racionalni birokratski aparat države (Fink-Hafner 2000, 12).

Kljub delovanju vseh povezanih aren, pa še vedno obstaja možnost zloma demokracije.

2.1 NAČIN PREHODA V POLITIČNO DEMOKRACIJO

Obstajajo različni načini in oblike prehoda v demokracijo, ki so odvisni predvsem od narave nedemokratskega sistema (na primer enostranski, vojaški, osebna diktatura) ter od razmerja družbenih sil politične moči. Po mnenju Linza je bila »nenazadnje pomembna tudi razdelitev pristojnosti v sestavljenih (federativnih) državah in končna razporeditev moči med državami v mednarodnem kontekstu« (Zajc 2004, 87).

Razlike, ki se pojavljajo med konsolidiranimi demokracijami v postkomunistični Evropi in med tistimi državami, ki jih imamo za nekonsolidirane oziroma nedemokratske, so velikokrat neprimerljive. Wiatr meni, da samo šest držav lahko označi za konsolidirane – poleg Češke, Estonije, Litve, Madžarske in Poljske mednje uvršča tudi Slovenijo. Poleg teh držav Wiatr označuje še države, ki jih imenuje kot mejne oziroma nepopolne konsolidirane demokracije – Makedonija in Latvija. Ostale države ima za poldemokratske oziroma nedemokratske. Veliko prednost so v procesu demokratičnega prehoda imele enonarodne postkomunistične države, v katerih ni bilo sporov med nacionalnimi in etničnimi večinami in manjšinami tako kot na Hrvaškem. Upoštevati pa moramo, da pomemben politični dejavnik v tem primeru niso samo nacionalne ali etnične manjšine, ampak tudi manjšine drugega političnega izvora (Cabada 2001, 106).

Kot konsolidirane demokracije se bodo uveljavile tiste postkomunistične države, ki se bodo usmerile v konsenzualno demokracijo. V večini držav je namreč prišlo do neke vrste kompromisa ali celo koalicije med predstavniki glavnih političnih opcij – postkomunističnih reformistov in neradikalnih demokratov. Graeff meni, »da konsolidirane demokracije ni možno doseči brez zagotavljanja državne blaginje in gospodarsko uspešnost vidijo kot eno najstabilnejših pozitivnih določnic demokracije«. Kar je pomanjkljivo v vseh teh postkomunističnih državah, je oblikovanje močnega srednjega razreda, ki bi jamčil trdnost demokracije, ker je zanj gospodarsko zainteresiran (op. cit., 107).

Na uspešnost demokratičnega prehoda po mnenju Fink-Hafnerjeve in Hačka vplivajo predvsem štirje sklopi determinant, in sicer:

- a.) zgodovinsko-civilizacijske značilnosti družbe,
- b.) notranje določnice neposredno pred demokratičnim prehodom (socialno-ekonomske, kulturne, politične),
- c.) zvrst demokratičnega prehoda glede na vlogo oziroma moč civilne družbe v razmerju do države oziroma stare politične elite in
- d.) zunanje določnice (vloge zunanjih gospodarskih in političnih dejavnikov) (Fink-Hafner 2001, 7).

Znotraj zunanjih določnic so posebej pomembne gospodarske in politične sile ter bližina, vpletenost v vojno. Med najbolj razvejanimi spremenljivkami so politične. Predvsem so se na začetku poudarjali pomeni učinkovitosti in legitimnosti političnega sistema, zadovoljstvo državljanov z učinkovitostjo političnega sistema, učinkovanja družbenih cepitev ter politične udeležbe.

Politolog Lipset med politološkimi spremenljivkami omenja značilnosti strankarske arene, vlogo volilnega sistema in obliko vladavine (unitarna/federalna vlada) ter kot najpomembnejšo spremenljivko izbor sistema. Ta bo namreč pokazala, kateri sistem – parlamentarni ali predsedniški – bolj podpira oziroma utrjuje demokracijo (Zajc 2004, 94). Demokratični sistem je konsolidiran s stališča državljanov, če močna večina prebivalstva sprejema demokratične strukture in postopke kot najboljšo ureditev oblasti brez alternative (Fink-Hafner in Boh 2002, 59).

2.2 PARLAMENTARNI in PREDSEDNIŠKI POLITIČNI SISTEM

Demokratični sistemi temeljijo na načelu delitve oblasti, in sicer na parlamentarni, polpredsedniški in predsedniški sistem. Profesor Grad (2000, 65) pa med te oblike uvršča tudi skupščinski oziroma konventni sistem, ki pa ne izhaja iz načela delitve oblasti, ampak iz načela enotnosti oblasti. Pri vseh teh demokratičnih sistemih je bistvenega pomena to, da se uredi razmerje med vrhovnimi organi zakonodajne in izvršilne oblasti (Lijphart 1984, 68). Po Ribičiču (2000, 77) obstajata dve skrajni ureditvi: čisti parlamentarni sistem in čisti predsedniški sistem. Pri prvi ureditvi gre za to, da ima voditelj države v mirnem obdobju zelo omejene, pretežno reprezentativne pristojnosti, medtem ko pri drugi ureditvi velja, da je voditelj države hkrati vrhovni nosilec izvršne veje oblasti, predstavnik države doma in v tujini, poveljnik oboroženih sil in ima pomembne možnosti vpliva na odločanje

zakonodajnega organa. Parlamentarni sistem je utemeljen na dinamičnem ravnotežju med zakonodajno in izvršno oblastjo, pri čemer je formalno težišče oblasti na parlamentu, dejanska oblast pa se večinoma nagiba v prid izvršne oblasti. Za predsedniški sistem pa je značilno, da je dejansko težišče oblasti skoncentrirano v rokah predsednika, ki ima zelo široka in daljnosežna pooblastila. Torej, razlika med obema skrajnima ureditvama izhaja iz težišča koncentracije oblasti in razmerja, vzpostavljenega med nosilci oblastnih funkcij.

Med oba sistema, tako parlamentarnega kot predsedniškega, pa uvrščamo sistem, ki ima vsebovane značilnosti tako enega kot drugega. To je tako imenovani parlamentarno-predsedniški oziroma polpredsedniški sistem, ki sicer izhaja iz parlamentarnega sistema, vendar je v njem položaj voditelja države okrepljen tako zelo, da se močno približuje položaju voditelja države v predsedniškemu sistemu. V današnjih sodobnih sistemih imajo predsedniki držav zelo različen položaj in temu primeren različen obseg funkcij in pristojnosti. V političnem sistemu držav je ta funkcija zelo pomembna, saj lahko velik obseg pristojnosti v rokah predsednika države privede do koncentracije oblasti v eni osebi, medtem ko manjše pristojnosti predsednika države načeloma pomenijo večjo razpršitev državne oblasti (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 46).

Za mlade demokracije je po številnih avtorjih sodeč primernejši parlamentarni sistem, za katerega je značilna posvetovalna politika, ki nekako povečuje sposobnost reševanja gospodarskih kriz ter obvladovanja večjega deleža različnih možnih stanj. Drugi, polpredsedniški sistem pa mladim demokracijam odsvetujejo zaradi kritik, da dopušča preveč personalno in pogosto neomejeno oblast predsedniku republike (op. cit., 47).

Parlamentarni politični sistem naj bi bil v primerjavi s predsedniškim bolj stabilen in spodbuden za razvoj demokracije. Politologa Gasiorowski in Power (1998, 740–771) ne najdeta povezave med tipom političnega sistema in stabilnostjo. Pravita, da je pomen političnih institucij za konsolidacijo demokracije precenjen. Nasprotno pa misli Przeworski, ko ugotavlja, da so parlamentarni demokratični sistemi stabilnejši in da na to ne vpliva samo stopnja ekonomskega razvoja. Pravi celo, da je povezava med predsedniško demokracijo in fragmentiranim strankarskim sistemom še posebej ovira za konsolidacijo demokracije. Izmed ostalih dejavnikov, ki vplivajo na konsolidirano demokracijo, je tudi nacionalna enotnost. V tem primeru je Slovenija izpostavljena kot država s homogeno populacijo. Na novo nastale demokracije, ki so razdeljene po občutku pripadnosti, ki ga lahko skupaj sestavljajo skupni zgodovinski spomin ter verska, etnična in jezikovna identiteta, naj bi bile bolj ranljive. To pa še ne pomeni, da nacionalna enotnost zagotavlja uspešno konsolidacijo, kot tudi ne, da jo nacionalna heterogenost omejuje (Kotar 2000, 33, 34).

3. VOLITVE IN DEMOKRATIČNI PREHOD V SLOVENIJI OD LETA 1990

Ustava iz leta 1974 je v veliki meri potrdila samostojnost republik in pokrajin. Ta je urejala predvsem položaj sestavnih delov, manj pa se je posvetila individualnim pravicam državljanov (Meier 1996, 24–26).

Leta 1989 je Skupščina Socialistične Republike Slovenije v svojem zadnjem mandatu sprejela 82 amandmajev k takratni slovenski ustavi iz leta 1974. S tem dejanjem je vnovič uvedla klasične človekove pravice in vzpostavila podlago za drugačen politični sistem, kot je še prevladoval v Jugoslaviji. 27. decembra 1989 je skupščina sprejela še nov liberalni volilni zakon za izvedbo volitev leta 1990. Zakon je pomenil popoln prelom s prejšnjim delegatskoskupščinskim volilnim sistemom, ki je onemogočil uveljavljanje političnega pluralizma. Prve demokratične volitve v Sloveniji, ki so bile referendum o prejšnjem sistemu, so hkrati delegitimirale zvezne institucije, zlasti takratno skupščino države Jugoslavije. Junija leta 1991 je ta postala parlament samostojne države (Zajc 2000, 137). Torej, konec komunističnega sistema v Sloveniji bi, po mnenju Prunka, označili za leto 1989, ko so bile ustanovljene prve nove demokratične politične stranke, in sicer Demokratična, Kmečka in Socialdemokratska, ki pa se zaradi zakonske omejitve niso mogle imenovati stranke, temveč zveze. Spomladi in poleti se je Zveza komunistov še obotavljala privoliti v zahteve majniške deklaracije in ponujala nekakšen nejasen neživljenjski asociacijski pluralizem v okviru Socialistične zveze in asimetrično federacijo (op. cit., 45). Opozicijske politične zveze so 8. maja, ko jih je podpirala še Zveza socialistične mladine, organizirale množično zborovanje na Kongresnem trgu v Ljubljani, na katerem so prebrali majniško deklaracijo. V tej deklaraciji so se zavzemali za suvereno slovensko državo in njeno svobodo odločanja o zunanjih povezavah (evropska konfederacija), za spoštovanje človekovih pravic in svoboščin ter za takšno družbeno ureditev, ki bo zagotavljala delovno in gmotno blaginjo v skladu s človekovimi zmožnostmi državljanov Slovenije (Prunk 2002, 139).

Skupščina Slovenije je 27. septembra sprejela ustavne amandmaje, ki so določali, da Republika Slovenija suvereno razpolaga s svojim družbenim proizvodom in da vse oborožene sile v Republiki Sloveniji v miru poslušajo ukaze politične oblasti Republike Slovenije. Leta 1990 so na kongresu Zveze komunistov Jugoslavije v Beogradu Slovenci zapustili to organizacijo, ki se je upirala demokratičnim političnim spremembam in vzpostavitvi novih mednacionalnih odnosov v federaciji, ki bi dali republikam in narodom dejanske suverene pravice. S tem dejanjem so slovenski komunisti pretrgali pomembno jugoslovansko vez.

Celo svoje ime so preimenovali v Stranko demokratične prenovе, ZKS. Aprila leta 1990 je na slovenskih parlamentarnih volitvah s 54 odstotki zmagala komaj nekaj mesecev stara koalicija Demos s svojim demokratizacijskim programom (Prunk 2000, 46).

Opozicijski blok je skupaj sestavljala stranka Demos, vendar se vanj ni vključila opozicijsko naravnana stranka ZSMS – Liberalna stranka. Formalno se je stranka Demos oblikovala 27. novembra 1989, ko so se predstavniki Slovenske demokratične zveze (SDZ), Socialdemokratske zveze (SDZS), Slovenski krščanski demokrati (SKD) in Slovenska kmečka zveza (KZ) sporazumeli o skupnem programu. Podpisali so ga 4. decembra leta 1989. Koaliciji se je v januarju leta 1990 pridružila še peta stranka, in sicer Zeleni Slovenije. V aprilu 1990 so se v Demos vključili še Liberalna stranka, Obrtniška stranka in Sivi panterji kot predstavniki upokoјencev, ki so pozneje izstopili (Zajc 2001, 25).

Na teh prvih večstrankarskih volitvah v povojni Sloveniji so izidi pokazali, da ni prišlo do tako globoke polarizacije volivcev kot v nekaterih drugih republikah, na primer na Hrvaškem ali pa v nekaterih državah Srednje Evrope. Opozicijo prejšnjemu političnemu sistemu samoupravljanja so neformalno oblikovali že v letu 1988 med različnimi idejnimi skupinami in uglednimi posamezniki (dr. Pučnik, dr. Bučar, dr. Sirc in drugi), ki so nasprotovali enopartijskemu sistemu in se zavzemali za vzpostavitev pluralističnega političnega sistema po zgledu drugih zahodnih evropskih držav. Sprva so se te skupine oblikovale kot zveze. Za vse nove stranke je bilo ključno vprašanje izbira volilnega sistema. Zaradi zagotavljanja čim bolj enakih možnosti predstavljanja političnih interesov je med novimi strankami prevladala zamisel o sorazmernem predstavnštvu. Predhodni delegatski sistem je med drugim določal način kandidiranja in volilne enote za volitev v tri različne zборе (zbor združenega dela, zbor občin in družbenopolitični zbor), vendar so ti dobili (v primerjavi s prejšnjim volilnim zakonom) enako število sedežev (3-krat 80) (op. cit., 26). Z zmago Demosa je bil dokončno odpravljen prejšnji nelegitimni politični sistem socialističnega samoupravljanja, hkrati pa je omogočil nadaljevanje modernizacijskih in osamosvojitvenih procesov, ki so se deloma že začeli (op.cit., 27).

Slovenska politika je skušala z novo ustavo doseči narodno suverenost in državnost. Parlament je v začetku julija leta 1990 sprejel deklaracijo o slovenski suverenosti, ki sicer še ni ničesar pravno vnaprej določala. Pomenila je le začetek pogajanj za preoblikovanje jugoslovanske federacije v konfederacijo. To pa je strogo zavračal beograjski center oziroma zavrnilo so ga tudi vse republike, razen Hrvaške. 23. decembra je bil izpeljan plebiscit in 88 odstotkov vseh volivcev se je odločilo za neodvisno samostojno državo Slovenijo. To pomeni, da ga je podprlo tudi precej Neslovencev, živečih v Sloveniji.

Državni center in velikosrbski nacionalizem sta izjavila, da je plebiscit neveljaven. Naslednji, ki so sledili Slovencem, so bili Hrvati, ki pa so bili zaradi velikega števila srbskega prebivalstva še v težjem položaju pri doseganju suverenosti in neodvisnosti republike. Združene države Amerike in Evropska gospodarska skupnost (EGS) sta spomladi leta 1991 celo izjavili, da ne bosta priznali enostranske odcepitve Slovenije in Hrvaške. Do zadnjega sta republiko skušali s Srbijo in z državnim centrom doseči sporazum o konfederaciji. Začela se je desetdnevna vojna, ki je na obeh straneh zahtevala okoli 60 življenj. Pozneje je mednarodna komisija presodila, da je Jugoslavija razpadla (Prunk 2000, 52).

Preveč programsko raznolika koalicija Demos je trajala le do konca leta 1991, ker je nato razpadla, podobno kot tudi druga družbena gibanja ali opozicijske koalicije, kot na primer poljska Solidarnost ali češki Državljanjski forum. Formalno je bila koalicija Demos razpuščena 30. decembra 1991, potem ko svetu Demosa ni uspelo, da bi podpisali novo koalicijsko pogodbo. Leta 1992 je prišlo do prve zamenjave vlade. Po izglasovani konstruktivni nezaupnici aprila leta 1992 je padla vlada Alojza Peterleta, nov predsednik vlade pa je postal dr. Janez Drnovšek, vidni slovenski predstavnik v svetu federacije. Oblikovala se je tako imenovana mala koalicija levosredinskih strank v državnem zboru. Uveden je bil volilni prag, ki naj bi zagotovil, da v državni zbor ne bi prišle manjše stranke, katerih delovanje bi lahko ogrozilo racionalnost in stabilnost parlamentarnega dela (Zajc 2001, 27–28).

V novo oblikovani državni zbor leta 1992 je na drugih večstrankarskih volitvah vanj vstopilo osem strank. Največ jih je seveda dobila prejšnja opozicijsko prenovljena Liberalno-demokratska stranka, LDS. V svojem programu se je opredelila za pragmatično politiko modernizacije političnega in gospodarskega življenja ter proti obujanju ideoloških nasprotij. Sledili so ji Slovenski krščanski demokrati, ki so se zavzemali za popoln prelom s povojnim obdobjem in z dosledno odpravo vseh ostankov nekdanjega totalitarnega sistema. Potem so bili tu še Združena lista socialnih demokratov, ZSLD, ter peta stranka, Slovenska ljudska stranka, SLS. Veliko presenečenje teh volitev pa je bila Slovenska nacionalna stranka, SNS. Nobeden od taborov ni dobil zadostne večine glasov, ker so stranke predstavljale zelo različne idejne družine. Tako da je na koncu prišlo do velike koalicije, ki so jo sestavljale LDS, SKD in ZSLD. Dodatno je bila vključena še manjša Socialdemokratska stranka Slovenije, SDS (op. cit., 29).

Ker je bil v Sloveniji uveden parlamentarni sistem kot v večini zahodnoevropskih državah, je imel predsednik države pretežno državniške in protokolarne funkcije, zato je njegova formalna vloga v primerjavi s predsedniki v drugih parlamentarnih ureditvah manjša.

Predsednik lahko le predlaga državnemu zboru izvolitev kandidata za predsednika vlade, vendar nima vloge pri imenovanju ministrov in tudi ne more posegati v delovanje vlade in državnega zbora. Vojno stanje je izjema, ko se državni zbor ne bi mogel sestati (Zajc 2004, 93).

Slovenija je imela v primerjavi z drugimi nekdanjimi jugoslovanskimi republikami in tudi drugimi postsocialističnimi državami Srednje Evrope najvišjo raven gospodarske razvitosti in najugodnejši začetni položaj. Nadaljnje gospodarske težave niso pomembno vplivale na socialni položaj prebivalstva. Posebnost je tudi, da ni bilo podobnih konfliktov na nacionalni osnovi kot v drugih republikah (op. cit., 32). Slovenija je brez ovir nadaljevala demokratični prehod, v katerem je iz faze liberalizacije stopila v fazo demokratizacije. V zelo kratkem času so se oblikovale vse pomembne demokratične institucije, medtem ko liberalizacija gospodarstva v primerjavi s postkomunistični državami v Srednji Evropi, zlasti s Češko, ni potekala tako hitro kot politična demokratizacija (op. cit., 99).

4. VOLITVE IN DEMOKRATIČNI PREHOD NA HRVAŠKEM

Hrvaška je bila v Jugoslaviji v posebnem položaju zaradi etnično mešane strukture prebivalstva. Četrtno republike je naseljevalo srbsko prebivalstvo, ki je vedno nasprotovalo pogledom o resnični avtonomiji Hrvaške. Prebivalstvo Hrvaške je bilo narodno-politično izredno frustrirano zaradi sankcij proti hrvaškemu narodnemu gibanju po letu 1971. Zelo močan je bil potencialni politični nacionalizem.

Na prvih volitvah aprila in maja 1990 je HDZ, *Hrvaška demokratska zajednica*, dosegla pomembno zmago nad reformiranimi komunisti, na podlagi večinskega sistema. Med vsemi hrvaškimi strankami je četrto skupino strank predstavljala Srbska demokratska stranka, SDS, s petimi predstavniki. Izid hrvaških volitev je privedel do še večje in močnejše homogenizacije Hrvatov, ki je posledično pripeljala do utrjevanja hrvaštva v vseh javnih ustanovah. Ena izmed preostalih posledic pa je bila radikalizacija hrvaških Srbov, ki so pretrgali stike s hrvaškimi oblastmi. Kmalu po volitvah so se predstavniki SDS umaknili, kar je pomenilo, da so Srbi ostali brez legitimnih predstavnikov v hrvaški skupnosti. Nadalje je to pomembno vplivalo na poglobljanje konflikta na nacionalni osnovi, kjer je 17. avgusta 1990 v Kninu izbruhnila oborožena vstaja krajinskih Srbov (Zajc 2001, 33).

Jugoslovanska armada je preprečila intervencijo hrvaške policije. Kmalu nato so srbski uporniki v Kninu razglasili avtonomno Srbsko krajino, ki želi biti vezana na Jugoslavijo ter

preprečiti osamosvojitve Hrvaške tudi za ceno odcepitve od nje (Prunk 2002, 145). Nova stranka oziroma gibanje Hrvaška demokratska skupnost (HDZ) pod vodstvom komunističnega disidenta nekdanjega jugoslovanskega generala Franja Tudjmana je od jeseni 1989 hitro pridobivala vpliv in je na volitvah maja 1990 nastopila sama proti prenovljenim komunistom ter tudi proti sredinskim liberalnodemokratskim strankam. Zelo slabo se je odrezala opozicijska koalicija narodnega sporazuma, zveza liberalno, socialno in demokratično usmerjenih strank. HDZ je pod vodstvom Tudjmana dobila absolutno večino in je takoj po zmagi ubrala pot nacionalizma in polpredsedniškega režima (Prunk 2000, 49–50). HDZ je bila vodilna opozicijska sila prejšnjega sistema in je imela značilnosti gibanja za demokratizacijo in tudi za nacionalno emancipacijo. Vsa druga gibanja so po prvih volitvah razpadla, HDZ pa je v pretečem vojnem stanju pod vodstvom Tudjmana uspelo povečati kohezivnost in okrepiti strukturo. Spremenila se je v pravo politično organizacijo. Na prvih volitvah aprila in maja leta 1990, ki so bile izvedene na podlagi večinskega sistema, je HDZ dosegla pomembno zmago nad reformiranimi komunisti. Dosegla je večino v vseh treh zborih hrvaške skupščine (Zajc 2001, 33).

Decembra leta 1990 je bila sprejeta nova hrvaška ustava, ki se je opredelila za mešani parlamentarno-predsedniški sistem organizacije državne oblasti. Temeljna značilnost hrvaške ustavne organizacije oblasti je bila močno okrepljena vloga predsednika republike kot nosilca izvršilne veje oblasti. Medtem ko je ta imela dva nosilca, poleg predsednika republike še vlado, je imel v tem dualizmu oblasti predsednik republike absolutno prevlado. Vodja države je po hrvaški ustavi iz leta 1990 poleg predstavniških in protokolarnih funkcij imel tudi številne druge pristojnosti in pooblastila, ki pa so močno presegle pristojnosti vodje države v parlamentarnem sistemu. Med drugim je bilo v njegovi pristojnosti to, »da je:

- a.) imenoval in razreševal predsednika vlade,
- b.) na predlog predsednika vlade imenoval in razreševal podpredsednike in člane vlade,
- c.) lahko skliceval seje vlade in jim predsedoval,
- d.) na predlog predsednika vlade imel možnost razpustiti predstavniški dom parlamenta in razpisati predčasne volitve ter
- e.) z zakonom o mestu Zagreb dajal soglasje na izvolitev župana« (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2001, 56).

Ker je imel predsednik republike zelo široke pristojnosti, je poleg izvršne veje oblasti bila tudi zakonodajna veja oblasti v šibkejšem položaju, predvsem če primerjamo zakonodajno vejo oblasti v parlamentarnih sistemih Slovenije in Makedonije. Po ustavni

ureditvi iz leta 1990 je nosilec zakonodajne veje oblasti hrvaški parlament – sabor. Po svoji prvotni obliki je bil sabor dvodomni predstavniški organ, v katerem je spodnji (predstavniški) dom predstavljal vse državljane Hrvaške, zgornji (regijski) dom pa 20 županij ali teritorialnih enot in mesto Zagreb (Fink Hafner, Lajh, Krašovec 2001, 56).

Po hrvaški decembrski ustavi iz leta 1990 je bilo glavno zakonodajno telo nov predstavniški dom, imenovan *zastupnički dom*. Drugi dom hrvaškega sabora je bil *županijski dom*, kjer je leta 1993 na drugih volitvah prišlo do spremembe v razmerju moči med parlamentarnimi strankami. Tudi na teh volitvah v županijski dom je močno zmagala HDZ, vendar se je število njenih volivcev v primerjavi s tistimi na volitvah v predstavniški dom zmanjšalo. Na tretjih volitvah v predstavniški dom leta 1995, ki so prinesle popolno spremembo na hrvaški politični sceni in dokončno odpravile enostrankarsko oblast, se je podpora HDZ bistveno zmanjšala. Pri spreminjanju zakonov je morala nova oblast upoštevati tudi precejšnje večino v županijskem domu, ki je imela mandat do 17. maja 2001. Ta je lahko z vetom preprečila sprejetje katerega koli zakona.

V oktobru leta 1995 so potekale tretje predčasne volitve, le nekaj mesecev po uspešni vojaški operaciji Nevihta (izvedeni avgusta), ki so imele namen še bolj utrditi vladavino HDZ-ja. Volitve so potekale po precej spremenjenem volilnem zakonu. Še bolj je bilo poudarjeno proporcionalno načelo, število sedežev za srbsko manjšino pa je bilo močno zmanjšano, s trinajst na tri. Uveden je bil tudi poseben skupinski glas za predstavnike hrvaške diaspore, ki so lahko volili 12 poslancev. Istočasno je bil tudi zvišan prag za vstop stranke v poslanski dom, s prejšnjih 3 odstotkov na sedanjih 5 odstotkov. Na teh volitvah je prag prestopilo samo pet strank. Zopet je največ odstotkov dobila *Hrvaška demokratska zajednica*. Tretje volitve v predstavniški dom v januarju 2000, ki so bile izvedene po proporcionalnem načelu, pa so prinesle popolno spremembo in dokončno odpravile enostrankarsko oblast, ki je vodila Hrvaško celo desetletje. Tokrat pa se je podpora HDZ bistveno zmanjšala in na tretjih volitvah za predstavniški dom je zmagala opozicijska koalicija (Fink-Hafner 2003, 33).

V februarju leta 2001 so predstavniki šestih strank hrvaške koalicije sklenili, da bodo županijski dom ukinili s spremembo ustave. Razlogi so bili predvsem visoki stroški glede na njegove pristojnosti in učinkovitosti. Svoj vpliv na odločanje v regiji bi lahko ohranili s tem, da bi moral predstavniški dom še enkrat odločati o zakonih, ki zadevajo lokalno samoupravo, če se seveda ne bi strinjala več kot tretjina županijskih skupščin. Stranke so razpravljale tudi o vprašanju, da bi Hrvatom, ki živijo po svetu, vzeli pravico, da imajo svoje predstavnike (Zajc 2001, 37).

Leta 1992 je bil velik problem mednarodno priznane samostojne Hrvaške njen odnos do Bosne in Hercegovine. Na notranjepolitično življenje na Hrvaškem sta imela velik vpliv vojno in politično diplomatsko dogajanje. Izoblikoval se je na pol avtoritarni režim predsednika Tudjmana, ki je imel množično podporo v vladajoči stranki HDZ. Držala je vse ključne položaje v državi. Parlament je bil večstrankarski, vendar je bil HDZ poslušno orodje predsednika. Ta je bil deležen velike pozornosti in ga ni mogla načeti niti napačna politika do BiH, zaradi katere so njegovo stranko zapustili nekateri od ustanoviteljev, med njimi najpomembnejši Stipe Mesić in Josip Manolić (Prunk 2002, 155).

Na Hrvaškem se je v obdobju od leta 1990 do 2001 odprla nova etapa demokratične konsolidacije z zlomom HDZ-jeve vladavine leta 2000. Prišlo je do štirih mirnih volilnih ciklusov in volivci so sprejeli parlamentarna pravila igre, pa vendarle ne moremo govoriti o demokraciji v polnem smislu. Družboslovci so jo poimenovali kot delegirano demokracijo, neliberalno, volilno demokracijo, pomanjkljivo demokracijo ali kar kot avtoritaren, populističen, nacionalističen režim (Fink-Hafner 2003, 29).

Januarja leta 2001 so bile izvedene parlamentarne volitve, ki so prinesle tudi ustavne spremembe, s katerimi je Hrvaška uvedla parlamentarni sistem in tako vzpostavila nov sistem razmerij med temeljnimi državnimi organi, predvsem pa omejila vpliv in vlogo vodje države. Ta je dobil pristojnosti, bolj ali manj primerljive s položajem vodje države v Sloveniji. Med Slovenijo in Hrvaško je bilo v času prehoda veliko podobnosti, zlasti glede prepletenosti procesov razpadanja prejšnjega socialističnega sistema in osamosvajanja. Tudi na Hrvaškem je prišlo do mirne zamenjave političnega sistema. Ustanovljena je bila posebna dinamika preoblikovanja zaradi naraščajočega nacionalnega konflikta dolgotrajne ter izčrpajoče vojne s srbskimi paravojaškimi enotami in jugoslovansko vojsko (Fink-Hafner 2003, 33).

Tretje volitve v predstavniški dom v januarju 2000, ki so bile izvedene po proporcionalnem načelu, pa so prinesle popolno spremembo in dokončno odpravile enostrankarsko oblast, ki je vodila Hrvaško celo desetletje. Tokrat pa se je podpora HDZ-ju bistveno zmanjšala in na tretjih volitvah za predstavniški dom je zmagala opozicijska koalicija (Fink-Hafner 2003, 33).

Na Hrvaškem je proces demokratizacije potekal v posebnih okoliščinah osamosvajanj in boja proti vojaški agresiji. Te okoliščine so upočasnile prehod in zavrle oblikovanje strankarskega sistema. HDZ se je na ta način kot množičnemu opozicijskemu gibanju uspelo obdržati in spremeniti v široko stranko, ki se prikazuje kot stranka obrambe vsega hrvaštva, čeprav zastopa predvsem interese desnice. Opozicijske stranke so brez vpliva in so tudi neuspešne. Šele tretje volitve v predstavniški dom januarja 2000 prinesejo spremembe. Na

Hrvaškem je šele po teh volitvah mogoče nadaljevati prekinjen proces demokratizacije. Spremenjeno ozračje omogoči spremembo hrvaške ustave (odprava polpredsedniškega sistema) in uvedbo parlamentarne demokracije (Zajc 2001, 39).

Svoj uspeh je HDZ gradila na retoričnem nacionalizmu. Junija leta 1990 je jugoslovanska (srbska) vojska praktično onemogočila nadaljevanje demokratičnega prehoda na Hrvaškem, tako da ni prešla iz faze liberalizacije v demokratizacijsko fazo. Hrvaški sistem se je ustavil na pol poti in se preoblikoval v sistem državnega kapitalizma, ki sta ga predvodila kult predsednika Tudjmana in klientsko gospodarstvo. Leta 1992 se je pokazalo, da mobilizacijska politika, ki temelji na sovraštvu do ene družbene skupine, ni sposobna ohraniti demokratičnega načina vladanja. Po predsedniških in parlamentarnih volitvah leta 1999/2000 Hrvaško zaznamujejo bistvene spremembe v razvoju političnega sistema. Politolog Vejvoda politiko devetdesetih let na Hrvaškem imenuje »demokratični despotizem«, Lalović pa eksplicitno navaja, »da je bila prevladujoča stranka HDZ ključni vir totalitarnih teženj v hrvaški državi«. Po njenem porazu na parlamentarnih volitvah 2000 se je proces prehajanja v demokracijo oziroma utrjevanje demokracije odmrznil (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 116–117).

5. VOLITVE IN DEMOKRATIČNI PREHOD V MAKEDONIJI

S koncem osemdesetih oziroma začetka devetdesetih let dvajsetega stoletja sta za razvoj Makedonije ključna dva dogodka. Prvi – konec leta 1989 je ZK Makedonije razrešila vodstvo Lazarja Koliševskega, ki je zagovarjal prosrbsko usmeritev Makedonije, in na čelo partijskega vodstva postavila Petra Goševa. S tem dejanjem je Makedonija vstopila v reformistični tabor Jugoslavije. Drugi razlog je iz leta 1991, ko je makedonski parlament z veliko večino izglasoval makedonskega predsednika Kira Gligorova. S tem dejanjem so vodilne sile potrdile reformistično držo Makedonije (Meier 1996, 255–56).

Takoj ob začetku mandata je Gligorov zavrnil nacionaliste in se zavzel za ustavo, ki države ne opredeljuje kot nacionalno, ampak kot državo njenih državljanov. S tem dejanjem je vzpostavil pozitiven odnos z albansko manjšino. V primerjavi s Slovenijo in Hrvaško so se politične stranke, ki so nastale v Makedoniji, večinoma obračale v preteklost, še posebej najmočnejša opozicijska stranka *Vnatrešno-Makedonska Revolucionerna Organizacija*. Makedonskim oblastnikom je uspelo po začetku srbsko-hrvaškega konflikta zapustiti federacijo in oblikovati samostojno državo (Cabada, 2001: 100). V naslednjem obdobju se je

Makedonija skupaj s Slovenijo, Hrvaško in – kolikor je bilo mogoče z Bosno in Hercegovino – upirala Miloševiću (Meier 1996, 255).

Torej leta 1990 so v Makedoniji zmagali postkomunisti, *Socijaldemokratski Sojuz Makedonie*. Takratni predsednik Makedonije, Kiro Gligorov, je državo liberaliziral zelo počasi, kar nakazuje, da je bila država tipičen primer preoblikovanja. Na podlagi nove demokratične ustave, ki je bila sprejeta 17. novembra 1991, veljati pa je začela 20. novembra, so se opredelili za parlamentarni sistem organizacije državne oblasti. Osrednje mesto v političnem sistemu so podelili parlamentu, ki je v primerjavi z nosilcema izvršne veje oblasti (vlado in predsednikom republike) močnejši tako v formalnem kot dejanskem smislu (Lajh in Krašovec 2003, 87).

Makedonski parlament ali *Sobranje* je enodomni predstavniški organ, ki mu je bila z novo ustavo dodeljena klasična vloga zakonodajnega telesa. Za razliko od Slovenije, ki se je za volitve v predstavniški organ opredelila za proporcionalni volilni sistem, kombiniran z nekaterimi elementi večinskega, je Makedonija za prve in druge volitve izbrala različico večinskega sistema, ki je določila, da gredo v drugi krog vsi kandidati, ki so v prvem krogu dobili več kot 7 odstotkov glasov (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 63).

Makedonski parlament ima tudi posebno izjemo, ki je ostali parlamenti v nekdanjih jugoslovanskih državah nimajo, in sicer poseduje ustavno rešitev, po kateri lahko razpusti le samega sebe (Lajh in Krašovec 2003, 87).

Za naslednje, tretje volitve je bil vpeljan kombinirani sistem z elementi tako večinskega kot proporcionalnega sistema. Leta 2002, ko so bile izvedene četrte parlamentarne volitve, pa je bil sprejet proporcionalni sistem brez nacionalno določenega praga, ki je v veljavi še danes. Sobranje ima poleg zakonodajne funkcije tudi široke volilne pristojnosti, saj voli in imenuje vlado, hkrati pa tudi voli in razrešuje sodnike ter druge funkcionarje, ki so določeni z ustavo in zakoni. Vlada in predsednik republike opravljata izvršno vejo oblasti. Pri tem je vlada dejanski nosilec izvršne veje oblasti, ki določa politiko države in izvršuje zakonodajo. Za svoje delo je vlada odgovorna parlamentu, ki opravlja nadzor nad njenim delovanjem z različnimi pravnimi in političnimi mehanizmi, kot na primer s poslanskimi vprašanji, z vprašanji nezaupnice vlade, z interpelacijo o delu vlade ali posameznega ministra. Na drugi strani pa je predsednik republike kot nosilec izvršne veje oblasti na simbolni ravni. Izvoljen je na neposrednih volitvah za mandatno dobo petih let. Na dan volitev mora biti predsednik star najmanj štirideset let, v zadnjih petnajstih letih pa mora biti najmanj deset let prebivalec Makedonije. Sicer pa je njegov položaj podoben položaju predsednika Republike Slovenije. Tako kot v Sloveniji je vrhovni poveljnik obrambnih sil, njegove pristojnosti sodelovanja pri

oblikovanju vlade pa so zožene le na predlaganje kandidata za predsednika vlade, ne more pa imenovati ministrov. Te imenuje parlament na predlog predsednika vlade.

V primerjavi z vodjo države v Sloveniji ima makedonski predsednik možnost odločilnega veta na sprejeto zakonodajo. Predvsem pa so njegove pristojnosti reprezentativne in protokolarne narave, medtem ko je njegova dejanska vloga bolj ali manj odvisna predvsem od razmerij sil v parlamentu (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 63).

Danes je Makedonija zelo nestabilna država. Politika, ki vlada v državi, je razdeljena med tiste, ki gojijo simpatije do Bolgarije in Srbije. Vse sosednje države, poleg Grčije in Albanije, pa imajo do Makedonije različne zahteve, kar je prisotno skozi celotno zgodovino. Velika grožnja za stabilnost države je bila tudi množična selitev kosovskih Albancev leta 1999. Makedonija kot država se bolj razvija kot protektorat kot pa samostojna država, uspeh demokratičnega prehoda pa bo verjetno bolj vezan na vpliv zunanjih dejavnikov kot na notranji razvoj političnega sistema (op. cit., 101).

6. ZVEZNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA oziroma DRŽAVNA SKUPNOST SRBIJA IN ČRNA GORA

Ko je razpadla skupna socialistična država Jugoslavija, sta Srbija in Črna gora 27. aprila leta 1992 razglasili skupno državo ZRJ. Zanje je bila značilna velika institucionalna neuskkljenost, ki se je kazala v treh različnih ustavnih sistemih in treh različnih oblikah organizacije državne oblasti. Razmerje med obema republikama in zvezo je bilo določeno tako, da sta bili primarni nosilki državne oblasti obe republiki, federacija pa le toliko, kolikor je bila oblast prenesena nanjo z zvezno ustavo. Decembra leta 1992 je Črna gora sprejela republiško ustavo, ki jo je skušala z nekaterimi izjemami čim bolj prilagoditi zvezni, Srbija pa je svojo republiško ustavo sprejela že leta 1990, po sprejemu ustave ZRJ pa je ni ustrezno spremenila in prilagodila (Lajh 2001, 63).

30. maja leta 1992 je UN uvedla ekonomske sankcije proti Srbiji in Črni gori. Zaradi izolacije SRJ od svetovnega trga je dokaj hitro začel upadati življenjski standard prebivalstva (Goati 1999, 9).

Na ravni zveze je bil uveljavljen parlamentarni sistem, za katerega je bil značilen šibek položaj zveznega predsednika. Ta je bil pred ustavnimi spremembami izvoljen posredno s tajnimi volitvami v zvezno skupščino za mandatno dobo štirih let. Po ustavnih spremembah, ki so bile izvedene julija 2000, so bile vpeljane neposredne volitve zveznega predsednika,

izvoljenega za mandatno dobo štirih let, z možnostjo vnovične volitve, a največ dvakrat zapored. Pristojnosti zveznega predsednika so bile zopet, podobno kot na Hrvaškem, protokolarne in predstavniške. Torej, bil je nosilec izvršne veje oblasti na simbolni ravni (podobno kot v Sloveniji in v Makedoniji), medtem ko je bila dejanski nosilec izvršne veje oblasti vlada, ki je oblikovala in vodila celotno politiko na zvezni ravni. Na zvezni ravni je bila nosilec zakonodajne oblasti zvezna skupščina, ki je predstavljala dvodomni organ. Sestavljena je bila iz predstavniškega doma (*Veće građana*) in doma republike (*Veće republika*). Za preureditev odnosov med Srbijo in Črno goro 14. marca 2002 so narodna skupščina Srbije, skupščina Črne gore in zvezna skupščina ZRJ sprejele ustavno listino Državna skupnost Srbija in Črna gora. ZRJ se je s tem preoblikovala v konfederalno parlamentarno demokratično republiko, Državno skupnost Srbijo in Črno goro. Ta je subjekt mednarodnega prava, ki ima skupen trg in med državama članicama zagotavlja prost pretok ljudi, blaga, storitev in kapitala. Ustavna listina opredeljuje, da imata obe državi članici po izteku treh let od ustanovitve državne skupnosti pravico, da sprožita postopek za spremembo državnega statusa oziroma za izstop iz državne skupnosti. Odločitev o izstopu je mogoče sprejeti na podlagi uspešno izvedenega referendumu v posamezni državi članici (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 61).

Kot nosilec zakonodajne veje oblasti je bila na ravni države opredeljena skupščina Srbije in Črne gore. Bila je enodomni organ, ki ga je sestavljalo 126 poslancev. Treba je opozoriti, da so bili ob prvem sklicu skupščine po ustanovitvi državne skupnosti poslanci izvoljeni posredno iz vrst predstavnikov srbske narodne skupščine, črnogorske narodne skupščine in prejšnje zvezne skupščine ZR Jugoslavije za dve leti. S tem je tudi zvezna skupščina ZRJ prenehala delovati. Sorazmerno so bili poslanci izvoljeni z zastopanostjo v parlamentih obeh republik. Seveda ima skupščina predsednika in podpredsednika, ki pa ne moreta biti iz iste države članice. Na ravni državne skupnosti Srbije in Črne gore izvaja izvršno oblast predsednik Srbije in Črne gore skupaj s svetom ministrov. Izvoljen je posredno v skupščini Srbije in Črne gore na predlog predsednika in podpredsednika skupščine za mandatno dobo štirih let. Prav tako ne more biti dvakrat zapored iz iste države. Svet ministrov sprejema odločitve z večino glasov. Kandidate za člane sveta ministrov predlaga predsednik Srbije in Črne gore za mandatno dobo štirih let. Za svoje delo je svet ministrov odgovoren skupščini Srbije in Črne gore.

Od preoblikovanja državne oblasti leta 2003, kjer je za razliko od zvezne ravni državna oblast temeljila na parlamentarnem sistemu s šibko, predvsem reprezentativno vlogo (zveznega) predsednika, sta obe republiki, tako Srbija kot Črna gora, opredelili ustavno

ureditev, ki daje več pristojnosti predsedniku republike. V Srbiji je bila uveljavljena oblika polpredsedniškega sistema, v Črni gori pa je bila uveljavljena oblika racionaliziranega parlamentarizma, v kateri ima predsednik republike svoje pristojnosti povečane tako zelo, da lahko, če parlamentarna večina podpira predsednika, prav tako govorimo o polpredsedniškem sistemu. Desetletje po razpadu socialistične Jugoslavije na območju ZRJ je bilo zaznamovano z vodenjem personalistične politike Slobodana Miloševića (Lajh 2001, 63, 64).

7. SPREMEMBE V ČRNI GORI

V zadnjih petih letih v razvoju črnogorske družbe lahko naletimo na podobnosti z razvojem slovenske in hrvaške družbe v osemdesetih letih. Milanu Đukanoviću, črnogorskemu predsedniku, je uspelo začeti v večji meri liberalizirati črnogorsko družbo, tako da faza liberalizacije poteka od zgoraj in gre za preoblikovanje. Demokratični prehod v Črni gori pa vsebuje veliko nevarnosti. Ena izmed teh se skriva v razcepu črnogorske družbe. Nekatere raziskave kažejo, da so Črnogorci razdeljeni na dva dela – eden zagovarja neodvisnost in samostojnost Črne gore ter podpira predsednika Đukanovića, drugi del pa nasprotuje ideji samostojnosti. Gospodarstvo Črne gore je zelo močno povezano s sivo ekonomijo, institucije pogosto ne delujejo demokratično. Tudi mednarodna skupnost, predvsem pa Združene države Amerike so nasprotovale odcepitvi Črne gore od Jugoslavije, saj bi odcepitev verjetno pomenila državljansko vojno, če ne celo neposrednega posredovanja Srbije (Cabada 2001, 102).

8. VOLITVE IN DEMOKRATIČNI PREHOD V SRBIJI

V drugi polovici osemdesetih let so v Srbiji potekali drugačni politični procesi kot pa procesi in dogajanja v Sloveniji ali pa na Hrvaškem. Pojavljati so se začele ideje o ogroženosti srbstva, ki so jih sprožili vodilni intelektualci in so jih prevzeli politiki na najvišjih položajih v Zvezi komunistov Srbije, ki so hkrati kazali zaskrbljenost nad usodo celotne države. Eden izmed najpomembnejših dokumentov je tako imenovani Memorandum Srbske akademije znanosti iz leta 1986, ki je bil podlaga zamisli o srbskih mejah in podlaga za etnične čistke. Miloševićeva *Socijalistička partija Srbije* (SPS) kot naslednica *Saveza komunista Srbije*, ki je imela politični monopol v prejšnjem sistemu in je odločilno vplivala na

politične razmere v Srbiji, je s poudarjanjem nacionalnega vprašanja v devetdesetih letih uspela zmagati ne le na prvih in najpomembnejših večstrankarskih volitvah leta 1990, ampak tudi na vseh naslednjih volitvah za republiško skupščino, in sicer leta 1992, 1993 in 1997 (Zajc 2001, 40).

Podobno je zmagovala tudi njena sestrška stranka *Demokratska partija socialista* (DPS) v Črni gori, in sicer v letih 1990, 1992 in 1996. V teh dveh republikah je bil gospodarski položaj vse težji, življenjski standard prebivalcev pa je že sredi devetdesetih let v primerjavi z letom 1990 upadel za kar nekajkrat. Stranki SPS je že na prvih demokratičnih volitvah uspelo dobiti okoli 46,1 % glasov in 77,6 % mandatov, z večinskim dvokrožnim sistemom, ki je favoriziral velike stranke na škodo manjših. Drugi dve stranki, ki sta dobili največ glasov, sta hkrati tudi dve največji opozicijski stranki, in sicer Draškovičev *Srpski pokret obnove* in Djindjićeva *Demokratska stranka*. Na vseh prehodnih volitvah (leta 1992, 1993, 1997 in 2000) je bil uporabljen proporcionalni sistem, ki je zagotavljal večjo sorazmernost med deležem glasov in mandatov. Miloševići socialisti so se v obdobju po prvih volitvah večkrat srečali z naraščanjem nezadovoljstva. Ker se je zmanjšala volilna podpora SPS-u in zaradi uvedbe proporcionalnega sistema, je bila stranka SPS večkrat prisiljena v koalicijska zavezištva. Eno izmed teh povezav je nadomestila s povezavo s skrajno nacionalistično Šešljevo *Srpsko radikalno stranko* (SRS), ki je na drugih volitvah doživela veliki vzpon. Njuno povezovanje je bilo tudi vsebinsko logično, saj se je SPS v pristopu k nacionalnem vprašanju zelo približala nacionalističnim strankam. Opozicijo režimu Slobodana Miloševića so sestavljale zelo različne demokratične stranke in njegove stranke SPS, ki so se zavzemale za korenite demokratične spremembe. Najpomembnejši med njimi sta Draškovičeva SPO in Djindjićeva demokratska DS. Prva po svojem programu, v katerem poudarja nacionalne tradicije in duhovne vrednosti, prevzete iz religije, spominja na družbeno gibanje. Druga stranka, *Liberalna demokratska stranka*, pa poudarja liberalno demokracijo, odprtost trga, osebno svobodo in strogo delitev države in cerkve. Leta 1992 se je del članov, ki se je zavzemal za bolj nacionalistično politiko, odcepil in pod vodstvom Vojislava Koštunice ustanovil *Demokratsko stranko Srbije* (DSS) (Zajc 2001, 41). Med temi opozicijskimi strankami so bile globoko programsko politične razlike ter razlike v gledanju na reševanje raznih aktualnih vprašanj. Na prvih svobodnih volitvah leta 1990 so v Srbiji in Črni gori doživele poraz tudi stranke socialdemokratske orientacije (Goati 1999, 38).

Ves ta čas je bila opozicija nasproti vodilnemu SPS v podrejenem položaju. Med prehodom je bila izključena iz celotnega sistema odločanja o republiški (in pa tudi o zvezni jugoslovanski) ustavi, kar je edinstven primer v postsocialističnih državah, saj je bila namreč

ustava Srbije sprejeta 28. septembra 1990 v stari enostrankarski skupščini, ki je bila izvoljena leta 1989. Že od samega obstoja novih opozicijskih strank se je kazal njihov neenakopravni položaj dostopa do medijev, zlasti v času predvolilne kampanje, ko niso bile deležne niti finančne podpore s strani države. Opozicijske stranke niso mogle niti oblikovati programa demokratične preobrazbe, ki bi podal neko nasprotje vodilnemu programu SPS ter možnost srbskim volivcem, da bi razmišljali o realnih vprašanjih in ponudili nove odgovore in možnosti. Djindjićeva DS je šele leta 1996 spremenila svojo taktiko, ko je skupaj s SPO in *Gradjanskim savezom Srbije* (GSS) oblikovala volilno zvezo *Zajedno*. Sporazum je bil podpisan 2. septembra 1996 in je od novembra 1996 do februarja 1997 organiziral množične javne proteste, ki se jih je udeležilo na stotine ljudi. Manifestacije so tudi prisilile režim Slobodana Miloševića, da je priznal zmago na lokalnih volitvah v nekaterih občinah in mestih leta 1996. V sosednjih nekdanjih republikah je po koncu vojne in po odpravi gospodarskih sankcij Organizacije Združenih Narodov prišlo do deradikalizacije volilnega telesa in zmanjšanja vpliva SPS. K vsemu temu je prispeval tudi katastrofalni gospodarski položaj Srbije in celotne Jugoslavije, vendar pa je bil položaj opozicije novembra 1997 pred četrtimi volitvami v narodno skupščino Srbije še slabši kot na prejšnjih volitvah (Zajc 2001, 42).

Po nenadnem razpadu koalicije *Zajedno* je k njenemu poslabšanju prispeval tudi nov volilni zakon, ki naj bi povečal število volilnih enot z 9 na 29. Opozicijske stranke so se odločile bojkotirati takšne volitve in se predvsem znova preusmeriti na boj z zunajparlamentarnimi sredstvi, na primer z državljansko nepokorščino ali pa s protestnimi zborovanji. V teh okoliščinah sta opoziciji preostali dve možnosti – ali da povsem izgine s političnega prizorišča ali pa da začne javne demonstracije. Volitve leta 1997 so imele številne negativne posledice tako na notranjepolitični kot na mednarodni ravni – prepad med Srbijo in Črno goro se je samo še stopnjeval, kosovska kriza pa je vodila v vojno (24. marca 1999 so Natove sile bombardirale Srbijo in ZR Jugoslavijo) in končno privedla do izgube dejanske suverenosti nad pokrajino. Šele ob samem koncu devetdesetih let so se začele spreminjati in ponujati možnosti za opozicijo. Leta 1998 je opozicijskim strankam uspelo narediti nov pomemben korak k medsebojnemu povezovanju, ko so sklenili nov *Savez za promene*, h kateremu so pristopile DS, SPO in GSS. Ta novi *Savez* je od avgusta leta 1999 pa nadalje organiziral vsakodnevne proteste in zborovanja ter zahteval odstop vodilnih predstavnikov oblasti in razpis novih, svobodnih, poštenih volitev. *Savez* je postal najvplivnejša politična organizacija v Srbiji. 14. oktobra leta 1999 so stranke demokratične opozicije sprejele dokument, v katerem so za republiške in zvezne volitve zahtevale proporcionalni volilni

sistem z največ osmimi volilnimi enotami, poleg tega pa tudi revizijo volilnih seznamov, sporazumno oblikovanje volilnih komisij in nadzor vseh faz volitev (Zajc 2001, 44, 45).

Leta 2000 pa je končno prišlo do oblikovanja nove – in sicer tretje po vrsti – predvolilne koalicije *DOS*, ki so ga sicer sestavljale zelo različne stranke (od raznih demokratov in demokristjanov do različnih centristov, nacionalistov in rojalistov, pa tudi vojvodinskih in sandžaških svetonomistov). Iz te koalicije, kjer so se predhodno dogovorili o povolilnem ravnanju ter razdelitvi poslanskih in odborniških sedežev, je izstopil Vuk Drašković in na volitvah nastopil samostojno. Režim je skušal vplivati na opozicijo s prevzemom neodvisnega TV Studia B in radia B2 92 ter s preganjanjem aktivistov študentskega gibanja *Otpor*. Na naslednjih volitvah, ki so bile v decembru leta 2000, je bila velikega pomena predhodna zmaga enega najpomembnejših voditeljev opozicije dr. Vojislava Koštunice za predsednika Jugoslavije na volitvah v septembru 2000. Volilna komisija je objavila, da je Koštunica dobil manj kot polovico glasov, kar je pomenilo, da bi se morala kandidata še enkrat pomeriti v naslednjem krogu.

Po celotni Srbiji in v samem Beogradu so 4. in 5. oktobra izbruhnile množične demonstracije, ki so Miloševića prisilile k odstopu z oblasti. Te so bile verjetno odločilni dogodek, ki je omogočil poštene volitve v decembru istega leta, saj oblast ni mogla več tvegati s prilagajanjem volje volivcev in krajo glasov (Zajc 2001, 46).

Na zadnjih (petih) volitvah, ki so potekale decembra 2000, je bil izbran proporcionalni sistem s petodstotnim volilnim pragom, ki je opravil selekcijo med osmimi tekmujočimi strankami. Prvič po desetih let se je z zmago opozicije pojavila možnost, da Srbija začne dejansko demokratizacijo. V teh pogledih se Srbija zelo veliko razlikuje od razvitejših republik nekdanje Jugoslavije, še posebej Slovenije in Hrvaške, kjer so ideje socializma že prej izgubile podporo pri ljudeh. V veliki meri pa je to bilo povezano tudi s stopnjo razvitosti gospodarstva (op. cit., 48).

9. VOLITVE IN DEMOKRATIČNI PREHOD V BOSNI in HERCEGOVINI

Nekdanji republiki federativne Jugoslavije, Slovenija in Hrvaška, sta se prvi osamosvojili ob razpadanju Jugoslavije. Bosna in Hercegovina se je vzporedno osamosvojila in sočasno dobila mednarodno priznanje. Njen tranzicijski razvoj in sam obstoj je bil dolga leta vprašljiv, ker sta bila zoper državno samostojnost dva njena konstitutivna naroda, srbski

in hrvaški, tako da se je njena državnost vzdrževala s pomočjo mednarodne skupnosti (Prunk 2002, 133).

Bosno in Hercegovino je že 6. aprila priznala Evropska unija, dan potem, ko so srbske paravojaške enote in jugoslovanska armada začele v BiH vojno proti Muslimanom in Hrvatom za razbitje države in ustanovitev Republike srbske na ozemlju BiH (Fink Hafner in Boh, 2002: 147). Pod pokroviteljstvom ZDA je leta 1995 prišlo do konference v Daytonu, ki so se je udeležili dr. Franjo Tuđman, predsednik BiH Alija Izetbegović in delegacija Jugoslavije (Srbije), s Slobodanom Miloševićem (op. cit., 154).

Danes so na tleh Bosne in Hercegovine v veljavi štiri ustave, in sicer daytonska ustava, ki je pripomogla h globalnemu miru v BiH in je bila sprejeta kot aneks IV k daytonskemu mirovnemu sporazumu 21. novembra 1995 v Daytonu, veljati pa je začela s podpisom pariške pogodbe 14. decembra 1995. S sprejetjem daytonske ustave bi morale nehati veljati določbe prečiščene republiške ustave, vendar ima ta, razen suspenza nekaterih njenih določb, še danes svojo pravno vrednost. Na primer, njena veljavnost se kaže v obstoju ustavno opredeljenih institucij na področju zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja ter drugih javnih zavodov (Krašovec 2005, 58).

Še vedno pa je v veljavi tudi Ustava Republike BiH, ki je bila sprejeta 24. februarja 1993 in predstavlja prečiščeno besedilo republiške ustave iz leta 1974. Poleg omenjenih ustav sta v veljavi še Ustava Republike srbske, sprejeta 28. februarja 1992, ter Ustava Federacije BiH, sprejeta 30. marca 1994. Obe urejata organizacijo oblasti na ravni obeh entitet (*NASLOV*. Dostopno prek:<http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Pages/splash.as> (13. oktober 2007).); Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 58).

Nosilec izvršne veje oblasti sta predsedstvo BiH in ministrski svet. Predsedstvo BiH je kolektivni organ vodje države, ki je sestavljen iz treh članov, in sicer enega Bošnjaka in enega Hrvata, ki sta izvoljena na neposrednih volitvah na ozemlju Federacije BiH, ter enega Srba, ki je izvoljen na neposrednih volitvah na ozemlju Republike srbske. Vsi so izvoljeni za mandatno dobo štirih let. Mesto predsednika rotira med vsemi tremi člani vsakih osem mesecev – seveda ima klasične reprezentativne in protokolarne funkcije. Poleg njih pa izvršuje odločitve parlamentarne skupščine, vodi zunanjo politiko in imenuje predsednika ministrskega sveta. Svet ministrov je sestavljen iz predsednika in ministrov, njegova temeljna funkcija pa je vodenje politik, ki so v pristojnosti institucij BiH (*Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine*. Dostopno prek:<http://www.parlament.ba/index2.php?> (13. oktober 2007).).

Po daytonski ustavi ima zakonodajno oblast v BiH parlamentarna skupščina, ki ima pristojnosti sprejemanja zakonodaje, sprejemanja proračuna za institucije BiH ter odločanja o ratifikaciji mednarodnih pogodb. Poleg tega pa še parlamentarna skupščina opravlja druge zadeve, določene z ustavo in medsebojnim sporazumom z obema entitetama. Sestavljena je iz dveh domov, in sicer doma narodov (*Dom naroda*) in predstavniškega doma (*Zastupnički dom*). Daytonska ustava daje (pre)velik poudarek etničnemu načelu v primeru ustavne ureditve BiH, zato se postavlja vprašanje učinkovitosti oblasti na celotnem državnem ozemlju. Obe entiteti namreč predstavljata oddaljeni teritorialni enoti z izrazitimi državnopravnimi lastnostmi: pravico imata vzpostavljati vzporedne odnose s sosednjimi državami, organizirata vsaka svojo sodstvo, parlamentarno oblast in policijo. Torej, na ta način obe entiteti delujeta kot suvereni državnopravni celoti, to pa močno slabi državno kakovost ter enotnost in celovitost BiH. Še posebej občutljiv je tudi problem heterogenosti etnične strukture (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 59).

Primer Bosne in Hercegovine je zelo podoben Makedoniji. Konec osemdesetih se proces demokratizacije v omenjeni državi sploh ni začel. Leta 1990 so na volitvah volivci glasove razdelili po nacionalno-religiozni pripadnosti in takrat se je družba popolnoma razcepila. To je zaprlo možnost za oblikovanje civilne družbe in drugih demokratičnih institucij. Nastopil je vojaški konflikt, ki pa je sovpadel s hrvaško-srbskim, čeprav je hrvaška stran večkrat spremenila strategijo. Začetek demokratizacije za to državo sta pomenila daytonska mirovna pogodba in mednarodni protektorat nad njo. Vrsto demokratičnega prehoda, ki pa še vedno poteka, lahko označimo za posredovanje. Spremembe potekajo v državi ločeno, in sicer v obeh delih države. V Republiki srbski je oblast še zmeraj v rokah stare politične elite, gospodarstvo pa je zaradi slabe komunikacije z mednarodno skupnostjo in slabega gospodarskega položaja v Srbiji v krizi. Možnosti za oblikovanje demokratičnega političnega sistema niso preveč obetavne. Bošnjaško-hrvaška federacija oziroma drugi del Bosne in Hercegovine pa se razvija pod nadzorom mednarodne skupnosti. Institucije, ki so oblikovane od zgoraj, ne uživajo velikega spoštovanja, tradicionalne zveze, ki so se poglobile med vojno, pa imajo v bosanski družbi zelo močan vpliv. Velik dejavnik oviranja je lahko tudi islamska veroizpoved, ki je v tem delu večinska. Politolog Huntington meni, »da je islamska kultura v nasprotju z razvojem demokracije, ker v njej ne obstaja razlika med religijo in politiko; to pomeni, da je politična udeležba v takšni družbi gledana kot tuji koncept« (Cabada 2001, 101).

Podobno, kot velja za Makedonijo, velja tudi za Bosno in Hercegovino – zelo pomembno bo, kako dolgo in globoko bo mednarodna skupnost pripravljena vplivati na razvoj demokratičnih struktur (ibid.).

Po mnenju Burga razpad avtoritarnega režima v BiH ni vodil v demokratizacijo, temveč v delitev državnih ustanov na ustanove pod bošnjaškim, hrvaškim in srbskim nadzorom ter celo na notranjo delitev posameznih ustanov. Prehod v demokracijo v BiH še ni opravljen in je tudi v prihodnje razmeroma negotov (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 117).

10. BISTVENE ODLOČITVE O PRIHODNJEM DEMOKRATIČNEM SISTEMU

Med posamezne odločitve, ki so bile sprejete v obdobju prehoda držav Srednje in Vzhodne Evrope v konsolidirano demokracijo, so bile predvsem odvisne od načina prehoda. Tukaj pa ni pomemben samo prehod, ampak tudi delovanje prihodnjega političnega sistema in utrditev demokracije. Zlasti so pomembni trije dejavniki.

Prvi je seveda izbira med parlamentarnim ali (pol)predsedniškim sistemom. Oba sistema povečujeta nevarnost prehoda v demokracijo, hkrati pa prepisujeta preveliko moč enemu človeku in omejujeta možnosti uveljavljanja manjšinam. Zmanjšujeta tudi pomen strank in koalicij. Prav tako pospešujeta proces polarizacije v razdeljeni družbi. V Srednji in Vzhodni Evropi, pa tudi v Zahodni Evropi, niso sprejeli predsedniškega sistema predvsem zaradi pomanjkanja zgledov kot tudi iz strahu, da bi s tem prišli v nasprotje z lastnimi demokratičnimi načeli. Razlog za strah je po mnenju profesorja Zajca verjetno v povečanju oblasti predsednika nad ustavne okvire, saj se ob močnem predsedniku ne bi mogel vzpostaviti dovolj samostojen parlament (Zajc 2004, 93).

V državah Srednje in Vzhodne Evrope so se večinoma odločali za polpredsedniški sistem, za katerega je značilno, da predsednik, ki se voli na splošnih volitvah, ne razpolaga s celoto izvršilnih pristojnosti, vendar pa naj bi bile nekatere njegove odločitve neodvisne od parlamentarne večine. Za tak sistem so se odločile predvsem države, ki so v razvojnem zaostanku, kot sta na primer Poljska in Romunija. V teh državah je večji delež prebivalstva kmečki in v ospredju so tradicionalne patriarhalne vrednote ter cerkev – bodisi katoliška bodisi pravoslavna – poseben družbeni dejavnik. Za takšen sistem so se odločili ustavodajalci na Hrvaškem in v Srbiji. Slovenija pa se je odločila za parlamentarni sistem, tako kot večina razvitejših držav v Evropi na prehodu v demokracijo, kot na primer Češka, Slovaška,

Madžarska in Litva. Središče odločanja v teh državah je v sferi parlamenta in vlade (Zajc 2004, 93).

Med drugo pomembno izbiro se uvršča izbiranje med proporcionalnim in večinskim volilnim sistemom. Po mnenju Duvergerja »proporcionalni volilni sistem, tudi če je kombiniran z večinskim, omogoča, da stranke ohranijo svojo identiteto, medtem ko večinski postopoma izriva manjše stranke in dopušča stranki z razmeroma majhno večino, da dobiva nesorazmerno moč in uveljavlja svoje zamisli« (Zajc 2004, 94).

Večina novih demokratičnih držav v Srednji Evropi se je odločila za proporcionalni sistem s posebej določenim volilnim pragom, ki je pripomogel k oblikovanju in utrditvi novega strankarskega sistema. Med te države sodi tudi Slovenija. Ostale države na območju nekdanje Jugoslavije pa so na začetku prehoda izpeljale volitve po večinskem sistemu ali pa so ta sistem ohranile tudi na nekaj naslednjih volitvah, pozneje pa uporabile proporcionalnega. Še posebej na Hrvaškem in v Srbiji se je pojavilo vprašanje legitimnosti do takšne izvoljene oblasti, saj je prišlo do velike deformacije volje volivcev in do vnovične utrditve enostrankarskih vladavin. »Dominantni stranki (prenovljena srbska Socijalistična partija Srbije (SPS) in hrvaška HDZ) sta lahko skoraj desetletje brez pomembnejšega nasprotovanja opozicije uveljavili enostransko maksimalistično politiko, ki je državi potegnila v medsebojne vojne, pa tudi v spore in konflikte s sosednjimi državami« (ibid.).

Kot tretja pomembna izbira je odločitev med enodomnim in dvodomnim predstavniškim organom. Kot zagotovilo za demokratičnost odločanja se navadno upravičuje prav dvodomnost parlamentov. Ti drugi domovi parlamentov so zelo različno sestavljene institucije z manj člani in zelo različnimi pristojnostmi. Imajo praviloma manjše pristojnosti kakor prvi dom. Na prehodu v demokracijo so se države Srednje in Vzhodne Evrope odločale različno. Leta 1991 je bila v Sloveniji sprejeta prva samostojna ustava, ki se je opredelila za enodomni državni zbor. Poleg njega je bil vzpostavljen še državni svet kot predstavništvo teritorialnih in funkcionalnih interesov. Poleg njih je imel še določene pristojnosti zakonodajne pobude in hkrati demokratične varovalke, saj je državni zbor moral pri vnovičnem glasovanju ob svojem morebitnem vetu na izglasovani zakon zbrati kvalificirano večino. Njegove pristojnosti so bile manjše v primerjavi s pristojnostmi drugih domov. Gre predvsem za primer nepopolnega dvodomnega sistema, ki se razlikuje od drugih pravih dvodomnih sistemov (Zajc 2001, 21).

11. VRSTE DEMOKRATIČNIH PREHODOV NA OBMOČJU NEKDANJE JUGOSLAVIJE

V nekdanjih jugoslovanskih republikah politologi ugotavljajo zelo različne oblike prehoda v demokracijo, kar je bilo predvsem odvisno od tradicionalne avtoritarne patriarhalne kulture, gospodarske razvitosti in avtonomnosti civilne družbe, razmerja moči med politično elito in opozicijo. Za učinkovit prehod je pomemben dogovor o formalni kontinuiteti oblasti do demokratičnih volitev ob pogoju, da politična elita sprejme politično pluralizacijo. V razvitejših republikah je bilo vzpostavljeno sodelovanje med reformnim delom politične elite (na primer v Sloveniji in na Hrvaškem) in demokratičnim delom opozicije, kar je pomembno zmanjševalo možnost posredovanja zveznih organov ali posegov vojske (Zajc 2004, 88).

Podobno kot v razvitejših državah Srednje Evrope je v Sloveniji prišlo do nadzorovanega prehoda in mirnega procesa oblasti, ki je neka vrsta »ustavne revolucije« (op. cit., 92). V Sloveniji je tak razvoj postavil druge republike in njihove politične elite pred dejstvo, da se morajo radikalno demokratizirati in privoliti v novo konfederalno ureditev Jugoslavije ali pa bo Slovenija skupno državo zapustila. Te zahteve so druge republike, razen Hrvaške, zavračale in obsojale.

Na primer v Črni gori in Srbiji je prišlo do reform od zgoraj navzdol. Prejšnji komunistični partiji sta v obeh državah prevzeli drugo ime (Zveza Komunistov Črne gore je še celo nekaj časa obdržala svoje ime), skupno pa jim je bilo tudi to, da sta na volitvah leta 1990 zmagali. Na Hrvaškem je nova politična elita kmalu pokazala nekatere značilnosti skrajnega nacionalizma. Od vsega tega je bila izjema samo Makedonija, kjer se je podobno kakor v razvitejših republikah vzpostavilo sodelovanje med prejšnjo elito in opozicijo. Po mnenju politologa Linza je »za skupno akcijo reformnega dela politične elite in demokratične opozicije pomembno, da med obema ne pride do nasprotij glede vprašanja, kdo bo nadzoroval politične procese v prehodnem obdobju do volitev in da ima opozicija dovolj vpliva na spremembe« (Zajc 2004, 89).

Torej, na območju nekdanje Jugoslavije so se oblikovale naslednje vrste demokratičnega prehoda; preoblikovanje (Makedonija, Črna gora in deloma Hrvaška), nadomestitev (Slovenija) in posredovanje (Bosna in Hercegovina) (Cabada 2001, 102). Srbija, kot zadnja od nekdanjih jugoslovanskih republik, v proces demokratičnega prehoda sploh še ni vstopila. Že pred letom 1991 so se pokazale bistvene razlike med severnim in južnim delom republik, Slovenija je na primer vstopila v fazo konsolidacije demokracije. Poseben pa

je hrvaški strankarski sistem, ki se je po mnenju Pusićeve (1998) od leta 1990 naprej razvijal znotraj demokratičnega sistema, ki je kazal precejšnjo stopnjo negotovosti. Zato tudi mislijo, da v hrvaškem primeru ne moremo govoriti o demokraciji. Hrvaška demokracija ima predvsem težavo v pollojalnosti vladajoče stranke. Že od samega začetka je namreč HDZ imela glavno vlogo pri sprejemanju demokratičnih norm in pravil. To pa se je odrazilo na premnogih področjih: v nepripravljenosti zaščititi človekove pravice; v ustavno problematični prevladi predsedniških dvorov nad parlamentom; v ravnanju z opozicijskimi strankami kot nujnim zlomom; v zanemarjanju zahtev javnosti; v arogantnem odnosu do ustavnega sodišča (Čular 2000, 213). Na drugi strani Bosna in Hercegovina, Makedonija in Črna gora trenutno ne kažejo velikih možnosti za demokratizacijo, Srbija pa je poseben primer. Veliko politikov in strokovnjakov meni, da je bila glavna ovira demokratizacije Jugoslavije predsednik Milošević in da po njegovem odhodu Srbija lahko začne demokratizacijo. Velik problem je tudi srbska politična elita in stanje srbske družbe, ki trenutno ne daje velikih upov za hiter demokratični prehod. Zmaga demokratičnega kandidata na predsedniških volitvah je odprla možnost poskusa demokratičnega prehoda, ki pa bi vendarle potekal predvsem od zgoraj navzdol (preoblikovanje). Kot prvi pogoj oblikovanja demokratične civilne družbe v Srbiji bi demokratizacija zahtevala predvsem družbeno razpravo o vprašanju srbske identitete in zavrnitev srbskih mitov (Cabada 2001, 102). Pri politologu Božokiju se pojavlja ideja, »da so posamezni jugoslovanski narodi v času cepitve skupne države iskali državo pokroviteljico: Hrvaška Nemčijo, Srbija Rusijo, muslimanski del Bosne Turčijo« (op. cit., 104). Slovenija se je usmerila na Nemčijo, Avstrijo in Italijo. Vse to nakazuje, da so na demokratični prehod močno vplivali tudi zunanji dejavniki. Brez nemške podpore za osamosvojitve Slovenije in Hrvaške bi verjetno veliko procesov v federativni Jugoslaviji potekalo drugače. Države, ki so imele skupne meje z Nemčijo oziroma Avstrijo, so imele veliko prednosti. Božokijeva ugotovitev, da je v Jugoslaviji potekala meja, ki je ločila srednjeevropske in južnoevropske republike, je pravilna. Vojaški spopad na slovensko-avstrijskih mejnih prehodih, ki so ga lahko Avstrijci osebno opazovali, je na avstrijsko politiko gotovo močnejše vplivalo kot balkansko prelivanje krvi, ki se je dogajalo v oddaljenih krajih. To se vidi tudi pri posebnem zanimanju zahodnih držav za stabilnejšo Makedonijo, ki ima skupno mejo z Grčijo, članico Evropske unije in zveze Nato (Cabada 2001, 103).

Stare elite so v Črni gori in Srbiji razmeroma dolgo uspešno manipulirale s političnimi ustanovami in nacionalnimi čustvi ter tako ohranjale oblast. Na vseh volitvah pa do druge polovice devetdesetih let sta zmagovali nekdanji komunistični stranki. Po mnenju politologa Goatija so bile volitve v Srbiji, Črni gori in ZRJ ne samo boji za volilno zmago, ampak tudi

boji za vzpostavljanje svobodnih in poštenih volitev (Fink-Hafner, Lajh in Krašovec 2005, 116).

Do prvih mirnih menjav na oblasti je prišlo šele leta 1997 oziroma leta 2000. Po mnenju politologa Vejvoda se zato režim v Srbiji imenuje *ancien regime*. Nadaljevanje demokracije v Srbiji in Črni gori ter njuni skupni državi je še vedno negotovo kljub izpeljavi tranzicijskih volitev z zamikom (ibid.).

Ključ za razumevanje teh prehodov je po mnenju Kasapovičeve v konfliktu med starimi in novimi elitami. Vladajočim komunističnim strankam je bil prvotno pretežno ljubši večinski volilni sistem in predsedniški sistem. Izbira ustavne ureditve in volilnega sistema sta bila rezultat konfliktov med staro vladajočo komunistično elito in protikomunistično opozicijo. Opozicijska civilna družba je bila praviloma aktivno udeležena na prehodih v demokracijo v srednjeevropskem grozdu držav. To ne velja za nekdanje federativne socialistične republike nekdanje Jugoslavije, izjema je seveda Slovenija (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 114).

Vladajoče komunistične stranke so se pretežno zavzemale za večinski volilni sistem in predsedniški sistem, nekomunistična opozicija pa navadno za proporcionalni sistem in parlamentarno republiko. Pogoji za zamik ali prekinitev prehodov v demokracijo pa sta vojna in predominantna stranka po prvih večstrankarskih volitvah (Fink-Hafner in Boh 2003, 31).

12. USTAVNE IZBIRE V NEKDANJIH JUGOSLOVANSKIH REPUBLIKAH

Temeljno institucionalno okolje političnega sistema predstavlja ustavna struktura. Pri izbiranju ustave je pomembno predvsem odločanje med dvema ustavnima modeloma. Pomembno je tudi vprašanje enodomnosti ali dvodomnosti parlamenta kot tudi unitarna ali federalna ureditev (Fink-Hafner, Lajh in Krašovec 2005, 29).

Nove demokracije so se soočale s tako imenovanim ustavnimi inženirstvom, in sicer z izbiro volilnega sistema (volilni inženiring) in z izbiro odnosa ter razmerij med zakonodajno in izvršno vejo oblasti (institucionalno inženirstvo) (Lajh in Krašovec 2003, 98). V državah Srednje Evrope so v začetku devetdesetih let nastali novi demokratični parlamenti, ki so podedovali staro organizacijsko strukturo. Ta pa vključuje neustrezno oblikovana delovna telesa in način odločanja, ki ni upošteval razmerja med večino in opozicijo ter potrebe po dialoški razpravi. Po prvih demokratičnih volitvah let 1990 se je tudi slovenska skupščina zavedla, da je treba posodobiti celoten način njenega delovanja in ga prilagoditi večstrankarski sestavi, istočasno pa je skušala izvesti tako delitev dela, ki bi omogočala čim

večjo specializacijo pri oblikovanju politik. Nov državni zbor je začel posodabljati zakonodajni postopek, kjer je v prvi vrsti posebej poudaril demokratičnost postopka kot predpogoj legitimnosti odločitev (Zajc 2000, 144).

Politične in parlamentarne elite so se v zahodnih parlamentarnih demokracijah oblikovale v neprekinjenem povojnem obdobju, medtem ko člani novih demokratičnih parlamentov v Srednji Evropi niso mogli pridobiti ustreznih izkušenj. V te nove parlamente so prihajali praviloma mlajši ljudje, ki bi v utrjenih parlamentarnih sistemih potrebovali precej več časa, preden bi lahko kandidirali za poslanska mesta. Novo okolje in pomanjkanje lastnih sredstev jih silita v preveliko odvisnost od strankarskih vodstev. Tranzicijska politična elita, ki se je oblikovala neposredno ob spremembi političnih sistemov, je bila polna notranjih nasprotij. Politična elita je bila sposobna zagotoviti hiter proces demokratizacije, vendar pa ni bila pripravljena na resnične izzive posodabljanja, ki je vključevalo tudi zakonodajno institucionalizacijo. Predvsem se tu misli na nizko profesionalnost, ki se je tudi pri nas pokazala kot razmik med volivci in parlamentarno elito. Še ena pomembna značilnost nove parlamentarne elite pa je nizka stopnja njene reprodukcije. V državah Srednje Evrope in tudi v Sloveniji je stopnja reprodukcije te omenjene elite še vedno nižja kot na Zahodu (Zajc 2000, 149). Z velikimi pričakovanji so se srečali novi demokratični parlamenti in so bili deloma povezani s predstavami, da bo mogoče splošno družbeno in politično posodabljanje izpeljati brez posebnih težav, in to v čim krajšem času (op. cit., 151).

Značilen primer institucionalizacije parlamenta države v prehodu je institucionalizacija slovenskega parlamenta. Kljub veliki obremenjenosti in ob dejstvu, da je eden najmanjših parlamentov, mora državni zbor opraviti povsem enak obseg dela kot kateri koli drug večji parlament. Ta institucionalizacija tako državnega zbora kakor tudi drugih sodobnih parlamentov pa opozarja, da je to proces, ki ni nikoli dokončan (op. cit., 153).

Ustave nekdanjih jugoslovanskih republik se močno razlikujejo od ustav federalnih enot, saj so tako po vsebini kot po pomenu bistveno močnejše. Ustavna ureditev posameznih republik se je lahko gibala samo v okvirih, ki so bili določeni z zvezno ustavo. Prejšnja, skupna zvezna ustava je v celoti urejala področje človekovih pravic in velik del organizacije oblasti. Poleg vsega tega pa je še urejala razmejitev pristojnosti med federacijo in republiko. Nove postsocialistične ustave pa urejajo v celoti državno oblast in zagotavljajo človekove pravice in temeljne svoboščine. Nekdanje jugoslovanske republike so se tako v okviru različnih ustavnih izbir opredelile za sledeče oblike državnih izbir: Slovenija in Makedonija za parlamentarni sistem organizacije, Hrvaška in Srbija za polpredsedniški sistem, Črna gora pa se je opredelila za obliko racionaliziranega parlamentarizma, ki se močno približuje obliki

predsedniškega sistema. Vloga vodje države v Črni gori je zelo odvisna od razmerja političnih sil v parlamentu in zaradi tega črnogorski sistem niha med polpredsedniško in parlamentarno obliko oblasti.

V primeru Bosne in Hercegovine pa je bila z intervencijo daytonske ustave ustanovljena edinstvena oblika konfederacije, sestavljene iz dveh entitet. Seveda je treba opozoriti na dve republiki, in sicer Srbijo in Črno goro, ki sta razglasili skupno državo ZRJ, za katero je bila značilna predvsem velika institucionalna neusklajenost, ki pa se je kazala v treh različnih ustavnih sistemih in treh različnih oblikah organizacije državne oblasti. Srbija in Črna gora sta leta 2003 preoblikovali državno oblast na zvezni ravni ter ustanovili Državno skupnost Srbija in Črna gora (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 54).

V Sloveniji je bilo zelo aktualno vprašanje, ali naj bo v ustavnem okviru uveljavljen parlamentarni sistem z reprezentativno vlogo predsednika republike kot vodje države ali polpredsedniški sistem z njegovo okrepljeno vlogo. Odločili so se za različico prvega sistema, torej so prevladale ustavne izbire s šibko opredeljeno vlogo vodje države in z zgolj njegovimi reprezentativnimi pristojnostmi (op. cit., 51).

Slovenska ustava je torej uveljavila parlamentarni sistem, v katerem sta državni zbor kot nosilec zakonodajne oblasti ter vlada – skupaj s predsednikom republike opravlja izvršilno funkcijo oblasti – dokaj samostojna. Vlada je seveda formalno podrejena parlamentu. Državni zbor usmerja delovanje v zakonodajo, njeno delo pa nadzoruje z različnimi pravnimi in političnimi mehanizmi. Ta ima tudi močno poudarjene volilne pristojnosti, saj na predlog predsednika vlade imenuje in razrešuje ministre, kar odstopa od tradicionalnih oblik parlamentarnih sistemov, kjer ministre imenuje in razrešuje predsednik vlade. Slovenska ustava je tako dala prevelik poudarek državnemu zboru, tako da je v razmerju med zakonodajno in izvršilno oblastjo uvedla nekatere prvine skupščinskega parlamentarizma. Zelo močno je oslavljen tudi položaj vodje države v razmerju do zakonodajne oblasti. Na primer – njegove pristojnosti sodelovanja pri oblikovanju vlade so zožene le na predlaganje kandidata za predsednika vlade, ne more pa imenovati ministrov, ker je ta pravica izključno v pristojnosti državnega zbora.

Zanimivo je to, da v primeru vladne krize predsednik republike nima ustreznih pooblastil, ki bi prispevala k njenemu reševanju, saj nima pravice razpustiti parlamenta in možnosti razpisa predčasnih volitev. Tako ima predsednik republike predvsem reprezentativne in protokolarne funkcije. Pomembnejšo vlogo in širše pristojnosti ima predsednik republike opredeljene le za primer vojne in izrednega stanja, ko lahko na predlog

vlade izdaja uredbe z zakonsko močjo. Za slovensko ustavno ureditev je torej značilno ravnotežje oblasti med zakonodajno in izvršilno oblastjo.

Po mnenju Ribičiča (2000, 84) je v Sloveniji stabilnost vlade zagotovljena z institutom konstruktivne nezaupnice, stabilnost predsednika republike z neposrednimi volitvami ter odsotnostjo možnosti odpoklica, stabilnost državnega zbora pa je uresničena tako, da ob izglasovani nezaupnici predsednik republike ne more razpisati predčasnih volitev. Slovenska ustava je uresničila zahteve po parlamentarni demokraciji tako, da je dala velik poudarek državnemu zboru, kar je primerljivo z drugim državami Srednje Evrope, ki so izbrale model racionalizirane parlamentarne vladavine s samostojnejšo vlado.

V zadnjem desetletju je Hrvaška doživela več nemirnih obdobji, kakršnih v drugih postkomunističnih državah ni bilo. Najočitnejše so bile posledice vojne in njen vpliv v letih 1990 in 1992. Strankarski sistem je doživel vrsto korenitih sprememb znotraj volilnega telesa, pa tudi nastanek pomembnih novih političnih strank. Ker se je Hrvaška opredelila za polpredsedniški sistem, ki predvsem močno poudarja vlogo voditeljev in osebnostne značilnosti politikov, manj kot parlamentarni sistem vodi k razvoju političnih strank kot osrednjih političnih akterjev (Čular 2000, 230–231).

Preveč poudarjen položaj predsednika republike je takšen, da je hrvaška ustava nekatere pristojnosti, kot so na primer možnost odločilnega veta in predlaganje sodnikov ustavnega sodišča, prvotno namenila predsedniku republike, to pa se je preneslo na zbor župnij oziroma drugi dom parlamenta. Klub temu pa je vodja države dobil zelo velika in daljnosežna pooblastila.

Hrvaški parlament je bil od leta 1990 do 2000 v izrazito podrejenem položaju, predvsem zaradi nerazvitega strankarskega sistema z eno prevladujočo stranko. V letih 1990, 1992 in 1995 je poudarek na večinskem sistemu sam po sebi dajal prednost velikim strankam, predvsem HDZ na škodo drugih. Poleg tega pa je HDZ pobirala vse glasove od Hrvatov zunaj države. Sabor je bil ves čas tudi močno podrejen izvršilni oblasti, saj je imel predsednik pooblastila izdajati odloke z zakonsko močjo v izrednih okoliščinah. Tudi vlada je imela podobna pooblastila za izdajanje odlokov z zakonsko močjo. Z uvedbo teh pooblastil leta 1991 sta jih predsednik in vlada široko uporabljala, proti čemer je opozicija velikokrat brez uspeha protestirala. V prvem obdobju, od leta 1990 do 1992, je bila obrobna opozicija parlamenta še posebej poudarjena, s tem da je bilo približno 70 odstotkov hrvaške zakonodaje sprejete po izrednem postopku. Vse do leta 2000, ko so bile tretje volitve v predstavniški dom, so bile opozicijske stranke brez vpliva in neuspešne, tudi takrat, ko so uporabljale obstrukcijo. *Zastupnički dom* pa je ostajal na obrobju tudi zaradi prevlade izvršilne veje

oblasti. Na Hrvaškem je šele po teh volitvah mogoče nadaljevati prekinjen proces demokratizacije, spremenjeno ozračje pa omogoči tudi spremembo hrvaške ustave, odpravo polpredsedniškega sistema in uvedbo parlamentarne demokracije (Zajc 2001, 39).

Tudi v Srbiji je bilo mogoče opaziti podoben položaj moči. Ob sprejemanju ustave leta 1990 je bilo slišati glasne očitke proti preširoko opredeljenim pristojnostim predsednika republike. Ta naj bi postal vsemogočen na zakonodajnem in obramben področju. Za razliko od Hrvaške, kjer pa so bile vsaj deloma upoštevane kritike prevelikih pristojnosti vodje države, te v Srbiji niso bile upoštevane. Obdobje od leta 1990 do 2000 je bilo v ZRJ zaznamovano predvsem z vodenjem osebne politike Slobodan Miloševića, ne glede na to, kakšna je bila njegova trenutna funkcija – ali je bila to republiška ali pa funkcija zveznega predsednika. Med letoma 1990 in 1997 je Milošević opravljal funkcijo predsednika republike Srbije, hkrati pa je prevzel pristojnost in pooblastila, ki pripadajo republiškemu parlamentu, zvezni vladi in zvezni skupščini. Tako mu je uspelo skoncentrirati izjemno moč v svojih rokah. Razlago za tako veliko politično moč, skoncentrirano v rokah enega človeka, lahko iščemo v široko opredeljenih pristojnostih, ki jih srbska republiška ustava podeljuje predsedniku, Milošević pa je to nadaljeval tudi leta 1997, ko je postal predsednik ZRJ, na normativni ravni pa je imel opredeljene predvsem reprezentativne in protokolarne funkcije (Fink-Hafner, Lajh in Krašovec 2005, 54).

Goati (1999, 110) pa išče razlog za tako veliko politično moč Slobodana Miloševića v tem, da je bil nesporni voditelj vladajoče stranke, kar mu je zagotavljalo možnost dejanskega nadzora drugim oblastnim organom.

Še najbolj specifične razmere v nekdanjih jugoslovanskih republikah so bile razmere v Makedoniji ter Bosni in Hercegovini. Pri opredeljevanju ustavnih izbir niso igrale ključne vloge zgolj institucionalne preference vodilnih političnih igralcev, ampak tudi mešana etnična sestava prebivalstva ter strah pred izbruhom medetničnih sporov oziroma vpletenosti v vojno. Od vseh jugoslovanskih republik sta bili Makedonija in še posebej BiH nacionalno zelo heterogeni.

V BiH je bil med letoma 1990 in 1996 na političnem področju nekakšen status quo z odsotnostjo tako parlamentarnih, predsedniških kot tudi lokalnih volitev. Kot pravi Krašovec, lahko govorimo o ustavnih neizbirah (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 53). Država BiH ni bila sposobna samostojno sprejeti svoje ustave, ampak jo je dobila ob pomoči mednarodne skupnosti.

Podobno kot v Sloveniji so v Makedoniji z novimi ustavnimi rešitvami osrednje mesto v političnem sistemu podelili parlamentu, ki je v primerjavi z nosilcema izvršilne veje oblasti, vlado in predsednikom republike, močnejši v formalnem in dejanskem smislu.

Sobranje opravlja zakonodajno funkcijo oblasti, poleg tega pa ima tudi široke volilne pristojnosti, saj voli in imenuje vlado. V njegovi domeni pa so tudi volitve in razrešitve sodnikov ter drugih funkcionarjev, ki so določeni z ustavo in zakoni. Vlada in predsednik republike opravljata izvršilno vejo oblasti. Pri tem je dejanski nosilec izvršilne veje oblasti vlada, ki določa politiko države in uresničuje zakonodajo. Za svoje delo je vlada odgovorna parlamentu, ki nadzira njeno delovanje z različnimi pravnimi in političnimi sredstvi, kot so poslanska vprašanja, vprašanja nezaupnice vladi, interpelacija o delu vlade ali posameznega ministra. Nosilca izvršne veje oblasti pa na simbolni ravni predstavlja predsednik republike. Njegov položaj je zelo podoben položaju predsednika republike v Sloveniji. Tako kot v Sloveniji so njegove pristojnosti zožene le na predlaganje kandidatov za predsednika vlade, ne more pa imenovati ministrov. Hkrati je tudi vrhovni poveljnik obrambnih sil. Skratka, predsednik republike opravlja reprezentativne in protokolarne zadeve (Lajh 2001, 59–61).

Kot srčika nekdanje Jugoslavije je bila BiH, ki je kot edina izmed vseh nekdanjih jugoslovanskih republik zaradi zagotavljanja enakopravnosti vseh etničnih skupin ohranila kontinuiteto prejšnjega sistema, in sicer kolektivni organ vodje države (Fink-Hafner 2003, 113).

Vloga parlamentov na Hrvaškem in v Srbiji se je zelo razlikovala od vloge slovenskega parlamenta ter tudi od parlamentov drugih postsocialističnih držav Srednje Evrope. Že pred prvimi demokratičnimi volitvami so nekatere države sprejemale amandmaje k obstoječim ustavam ali modernizirale zakonodajo, kot na primer slovenski parlament ali pa madžarski Országgyűlés. Ti parlamenti so po prvih volitvah postali osrednje mesto političnega sistema ali tako imenovani »central site« in prevzeli velik del zakonodajne pobude. Drugače pa sta zaradi posebnih okoliščin nedokončanega ali podaljšanega prehoda srbska skupščina in hrvaški predstavniški dom imela le majhno vlogo. Bližje sta vzhodnoevropskemu tipu marginaliziranih parlamentov. Sicer pa so k temu v obeh omejenih državah prispevale velike pristojnosti predsednika države. V Sloveniji je stabilnost parlamenta pozitivno vplivala na razvoj demokracije in njeno konsolidacijo za razliko od včasih dekorativne vloge parlamentov na Hrvaškem in v Srbiji (Zajc 2001, 50).

13. IZVEDBA VOLITEV V POJUGOSLOVANSKIH DRŽAVAH

Po volitvah leta 1990 je bila Jugoslavija poseben hibriden režim, nekatere republike pa so bile daleč bolj politično odprte od drugih, medtem ko je center ostal volilno demokratično neobnovljen in brez neodvisne baze moči. Slovenske in hrvaške volitve so bile daleč bolj demokratične in tekmovalne kot srbske. Pri razpadu Jugoslavije po mnenju in stališču Badinterjeve komisije ni šlo za razdruževanje, ampak za osamosvajanje, saj sestava in delovanje skupnih teles, ki so bistvena za federacijo, ne zadovoljujeta več zahtev po sodelovanju in reprezentativnosti federalnih enot v skupnih organih (Brezovšek 2001, 87).

Vse nekdanje jugoslovanske republike so izvedle prve demokratične volitve leta 1990, ko so bile še sestavni del skupne države. Značilnost volitev je bila, da niso bile izvedene v vseh republikah hkrati in da so bile izpeljane le na republiški ravni. Kot prvi za izvedbo volitev sta se odločili vodstvi Slovenije in Hrvaške, ki sta jih izpeljali spomladi leta 1990. Volitve so potekale v trodomno republiško skupščino, kot sta bili opredeljeni z republiškimi ustavami iz leta 1974. Približno pol leta pozneje pa sta Bosna in Hercegovina ter Makedonija izvedli volitve. Slovenija in Hrvaška sta v primerjavi z Makedonijo in BiH obdržali trodomno sestavo republiške skupščine, medtem ko sta zadnji dve državi spremenili strukturo republiške skupščine s sprejetjem amandmajev k republiškim ustavam iz leta 1974. Tako so v Bosni in Hercegovini prvič izbrali poslance v dvodomno republiško skupščino – v zbor občanov in zbor občin, dokler so v Makedoniji volili poslance v novo strukturiran enodomen republiški parlament. Zadnji dve državi, ki sta izpeljali prve demokratične volitve, sta bili Srbija in Črna gora, ki sta kot edini republike volitve izvedli sočasno. Potekale so v enodomni skupščini, kot sta jih opredelili nova srbska ustava, sprejeta 28. septembra 1990, oziroma ustavni amandmaji k črnogorski republiški ustavi, sprejeti julija 1990 (Lajh 2001, 68).

Sledile so druge volitve leta 1992, ki so bile še bolj pomembne kot prve demokratične volitve. Izpeljane so bile v vseh državah, razen v Bosni in Hercegovini in v Makedoniji. Za državi Slovenijo in Hrvaško so bile to prve parlamentarne volitve, izvedene v samostojnih državah. Decembra leta 1992 pa so prav tako potekale volitve v republiški parlament Srbije in Črne gore ter v novo opredeljeno jugoslovansko zvezno skupščino.

Leta 1992 sta bili torej izjemi samo Makedonija in Bosna in Hercegovina. V vseh nekdanjih republikah je opaziti, da so volitve sprejeli kot nujno sestavino demokratičnega delovanja, čeprav je pri njihovi izvedbi prihajalo do nekaterih razlik (ibid.).

Kot eden pomembnejših kazalcev legitimnosti političnega sistema je vsekakor neposredna volja izražanja volivcev. Večja kot je udeležba volivcev, višja naj bi bila stopnja

političnega sistema. Glede na podatke, ki govorijo o udeležbi na volitvah, se je izkazalo predvsem to, da je bila volilna udeležba na prvih demokratičnih volitvah v vseh republikah relativno visoka in da je za vse nadaljnje volitve opazno upadanje deleža aktivnih volivcev. Še posebej je bilo opazno videti, da je bila participacija na prvih svobodnih volitvah razmeroma visoka v Sloveniji, Makedoniji in na Hrvaškem, saj je znašala okrog 85 odstotkov. Trend upadanja aktivnih volitev se je začel s tretjimi volitvami v Sloveniji, drugi pa že z nastopom drugih volitev. V desetletju po prvih svobodnih volitvah lahko sklenemo, da so po prvih svobodnih volitvah za nekdanje jugoslovanske republike značilne volitve z razmeroma visoko stopnjo volilne udeležbe.

Edina izjema je Srbija, kjer je bil delež aktivnih volivcev že na prvih volitvah precej pod povprečjem v primerjavi z preostalimi proučevanimi republikami, z nadaljnjimi volitvami pa se je delež še dodatno zmanjševal in je na zadnjih dveh volitvah padel celo pod 60 odstotkov. Volilno telo v Srbiji je že od samega začetka precej pasivno in ne kaže prevelikega zaupanja v nov politični sistem. Preostale republike pa imajo dokaj visok delež aktivnih volivcev, ki podeljujejo legitimnost obstoječim političnim sistemom (Lajh 2001, 70).

14. VPLETENOST V VOJNO, ETNIFIKACIJA POLITIKE IN UČINKI INSTITUCIONALNIH IZBIR

Na temelju načela politike (liberalno/etnično) in vpletenosti v vojno (vojna/mir) poznamo naslednjo kombinacijo ustavnih izbir (parlamentarni/polpredsedniški sistem):

- a.) parlamentarni sistem v liberalni demokraciji v miru (Slovenija),
- b.) polpredsedniški sistem v liberalni demokraciji v miru (Poljska),
- c.) parlamentarni sistem v segmentirani demokraciji v vojni (BiH),
- d.) polpredsedniški sistem v liberalni demokraciji v vojni (Hrvaška, Srbija, Črna gora) in
- e.) polpredsedniški sistem v segmentirani demokraciji v vojni (Makedonija, deloma Hrvaška, deloma Srbija, deloma Črna gora) (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 124).

Ta tako imenovana etnifikacija politike se je izrazila na več različnih načinov. Po mnenju Vejvoda je na Hrvaškem in v Srbiji prišlo do močne identifikacije vladajočih strank z njunima liderjema in z nacionalnimi interesi ob zamiku prehoda v demokracijo oziroma njegovi zamrznitvi. Še najbolj specifične razmere med nekdanjimi jugoslovanskimi republikami so bile v Makedoniji in Bosni in Hercegovini. Ključna vloga ni bila samo zgolj

institucionalna preferenca sestave prebivalstva, ampak tudi strah pred izbruhom medetničnih konfliktov. Makedonija in še bolj BiH sta bili nacionalno najbolj etnično heterogeni jugoslovanski republiki (Lajh 2003, 107).

V BiH je, kot smo že prej omenili, prevladala izrazito etnična politika na podlagi skupnega antikomunističnega nastopa etničnih strank in se je stopnjevala v militarizacijo politike ter tako v zamik prehoda v demokracijo. Goati meni, »da je bila stopnja 'etniifikacije' politike v Srbiji znatno intenzivnejša kakor v Črni gori. Za razliko od Črne gore je albanska manjšina v Srbiji bojkotirala volitve vse od leta 1990 naprej« (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 125).

V Makedoniji so etnične cepitve prevladale nad ideološkimi cepitvami levo – desno, vendar je menjava na oblasti potekla mirno pod vodstvom stare elite.

Na območju nekdanje Jugoslavije so bili prehodi v demokracijo zaustavljeni na tri načine. V Srbiji in Črni gori je prevladujočima strankama starega režima v okoliščinah polpredsedniškega sistema in vpletenosti v vojno uspelo dolgo ohraniti privilegiran položaj z manipuliranjem institucionalnih orodij v svojem interesu. Na primeru Hrvaške je prav tako z manipuliranjem institucionalnih orodij dolgo uspevalo ohranjati privilegiran položaj prevladujoče stranke protikomunistični zmagovalki demokratičnih tranzicijskih volitev. Etnizacija in segmentacija politike v okoliščinah neposredne ali posredne vpletenosti v vojno in različnih ustavnih ureditvah je onemogočila oziroma omejevala prehod v demokracijo v BiH in Makedoniji (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 125).

Še slabše ekonomske razmere so se povezale z izbiro polpredsedniškega sistema. Razlika med kontinuiranimi in diskontinuiranimi prehodi v demokracijo je vpletenost ali nevpoletenost v vojno (op.cit., 133).

15. VOLILNO INŽENIRSTVO NA POJUGOSLOVANSKEM OBMOČJU

V obdobju 1990–2004 so nekdanje jugoslovanske republike preizkusile zelo različne zvrsti volilnih sistemov. Večina nekdanjih jugoslovanskih republik je pogosto spreminjala volilna pravila. Po mnenju Kasapovića lahko govorimo o dveh vrstah volilnih pravil, in sicer o:

- a.) korenitih, tipoloških reformah volilnih sistemov in
- b.) spreminjanju posameznih strukturnih delov volilnih sistemov (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 83).

V vseh nekdanjih jugoslovanskih republikah so volitve sprejeli kot sestavino demokratičnega delovanja, čeprav je pri časovni izvedbi volitev prihajalo tudi do nekaterih anomalij, kot so proces osamosvajanja, izbruh vojne ter notranjepolitične krize. Po mnenju različnih politologov in tranzitologov je volilna udeležba opredeljena kot pomembna vsaj iz treh razlogov. Stopnja volilne udeležbe naj bi bila pomemben kazalec podeljevanja demokratične legitimnosti političnemu sistemu oziroma oblasti: čim večja je udeležba volivcev, tem višja naj bi bila stopnja demokratične legitimnosti političnega sistema (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 102).

Po mnenju Birchove je visoka volilna udeležba zelo pomembna, zlasti v kontekstu demokratizacije, ker po njenem prepričanju lahko nizka stopnja volilne udeležbe prepreči konsolidacijo demokracije. Volilna udeležba je tudi kazalec moči demokracije, saj predstavlja merilo stopnje, do katere so državljani aktivno vključeni v predstavniško politiko. Na drugi strani pa politolog Lijphart poudarja, da je za demokracijo pomembna visoka volilna udeležba, ker nizka volilna udeležba kaže na to, da določene skupine državljanov volijo bolj kot druge. Zaradi tega tudi dobijo nesorazmerno veliko moč oziroma vpliv na vlado in njene politike (Cabada 2001, 102).

Slovenija je izpostavljena kot ena od konsolidiranih demokracij, kjer so bili pari zaporednih volitev izpeljani po enakem volilnem sistemu prej izjema kot pravilo. Na prvih treh volitvah je ohranila (stabilen) proporcionalni sistem brez vnaprej nacionalno določenega volilnega praga, medtem ko je za četrte volitve v okviru proporcionalnega sistema uzakonila štiriodstotni volilni prag. Tudi Črna gora je redkeje od ostalih nekdanjih jugoslovanskih republik spreminjala zvrst volilnega sistema. Le na prvi pogled spada Črna gora med teritorialne politične enote z večjo stabilnostjo volilnih pravil. Prvo desetletje demokratičnih in svobodnih volitev je bilo zaznamovano s proporcionalnim sistemom z nacionalno določenim volilnim pragom. Nenehno spreminjanje velikosti volilnih enot in sprememba volilnega praga leta 1998 je dolgo sorazmerno dosegla za prevladujočo stranko zaželeno učinke v strankarski areni.

Najpogosteje so se za spreminjanje volilnih sistemov odločili na Hrvaškem, v Srbiji in Makedoniji. V slednji so prve in druge volitve izpeljali po dvokrožnem večinskem volilnem sistemu, na tretjih volitvah so uveljavili kombinacijo elementov večinskega in proporcionalnega sistema, na četrth volitvah pa proporcionalni sistem brez nacionalno določenega praga. Na Hrvaškem in v Srbiji so se v večji meri odločali za uporabo mehanizmov manipulabilnosti strankarskega sistema in so v večji meri spreminjali volilne sisteme. Leta 1990 so najprej na Hrvaškem imeli večinski volilni sistem, potem leta 1992 in

leta 1995 dve različici kombiniranih volilnih sistemov ter leta 2000 proporcionalni volilni sistem z nacionalno določenim pragom. Podoben položaj je bil tudi v sosednji državi, in sicer Srbiji, kjer so leta 1990 po uvedbi večinskega volilnega sistema na nadaljnjih volitvah leta 1992, 1993 in 1997 imeli različice proporcionalnih sistemov brez nacionalno določenega praga. Leta 2000 in 2003 pa so imeli uzakonjen nacionalno določen volilni prag. Posebej je treba omeniti Bosno in Hercegovino, ker so prve volitve leta 1990 izvedli po kombiniranem volilnem sistemu. Leta 1992, ko je izbruhnila vojna, pa so bile volitve onemogočene vse do septembra 1996, ko so jih izpeljali po proporcionalnem sistemu brez nacionalno določenega praga (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 72).

15.1 POGOSTO SPREMINJANJE VOLILNIH PRAVIL

V štirih nekdanjih jugoslovanskih republikah je prevladala strategija korenitega spreminjanja volilnega sistema, in sicer na Hrvaškem, v Srbiji in Makedoniji, manj pa v BiH. O zadnji je treba povedati, da za večji del preučevanega obdobja ne moremo govoriti o odločanju strankarskih elit o volilnih pravilih, temveč je v tej državi prevladovalo mednarodno volilno inženirstvo. Hrvaška in Makedonija sta najpogosteje in najkoreniteje uveljavili spremembe volilnih sistemov med vsemi nekdanjimi jugoslovanskimi republikami. Leta 1998 so podobno v Makedoniji večinski volilni sistem nadomestili z različico kombiniranega volilnega sistema, leta 2002 pa so uvedli proporcionalni volilni sistem brez nacionalno določenega praga. Tipološko volilno reformo je prav tako moč zaslediti v Sloveniji in Makedoniji. Leta 1992 so v Srbiji večinski volilni sistem nadomestili z različico proporcionalnega sistema (brez nacionalno določenega praga), medtem ko so za nadaljnje volitve spreminjali le posamezne sestavine proporcionalnega sistema. Uvedli so tudi petodstotni volilni prag leta 2000. Tudi v primeru BiH bi lahko govorili o koreniti spremembi, za katero je daytonski sporazum leta 1996 uzakonil različico proporcionalnega volilnega sistema (brez nacionalno določenega praga) ter s tem nadomestil kombinirani volilni sistem, ki je bil v veljavi na volitvah leta 1990. Slovenija in Črna gora sta edini nekdanji jugoslovanski republiki, ki nista izvedli tipoloških volilnih reform.

Kot posebna država izmed vseh drugih nekdanjih republik Jugoslavije izstopa Slovenija, za katero je značilna največja stabilnost volilnih pravil in skoraj popolna odsotnost mehanizmov manipulabilnosti strankarskega sistema. Med posebnosti jugoslovanskega območja sodita učinkovito volilno manipuliranje ter posebnosti volilnega inženirstva v teritorialno-političnih enotah z izrazitimi medetničnimi konflikti. Pri prvem razlogu gre za

vodilne stranke starega sistema v političnih okoliščinah, in sicer v Srbiji in Črni gori, ter vodilne stranke, ki so se iz opozicije prelevile v vladno na prvih svobodnih volitvah – primer Hrvaške. Pri drugem razlogu pa gre za znatni delež strank, zgrajenih na etničnem načelu ter pristojnosti mednarodnih sil – takšen primer sta BiH in Makedonija (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 88).

16. KONSOLIDACIJA DEMOKRACIJE V POSTJUGOSLOVANSKEM PROSTORU

Konsolidacija demokracije se je na pojugoslovanskem prostoru začela pozneje kot v drugih postkomunističnih državah Srednje Evrope, vendar je v Sloveniji in na Hrvaškem izhajala iz relativno dolgega procesa liberalizacije. Že v federativni Jugoslaviji so med posameznimi republikami obstajale bistvene politične, kulturne in gospodarske razlike, kar je pozneje vplivalo na vrsto demokratičnega prehoda in tudi na njegovo obetavnost oziroma uspešnost. Obstajajo študije nekaterih avtorjev, ki so se v začetku devetdesetih let ukvarjali s problematiko prehodov, na primer politolog Huntington ali pa Karl in Schmitter, ki pravijo, da »Jugoslavije preprosto ne najdemo oziroma je označena z zvezdico, ki naj bi izrazila negotovost avtorjev o tem, ali sploh lahko govorijo o prehodu k demokraciji«.

Pri uspešnosti prehoda Jugoslavije k demokraciji »moramo najprej pojasniti, kdaj sploh je Jugoslavija vstopila v proces demokratizacije in ali lahko obliko političnega sistema v nekaterih državah naslednicah označimo za konsolidirano demokracijo« (Cabada 2001, 95). Lahko bi rekli, da se je demokracija konsolidirala v postkomunističnih državah, ki so imele ustrezne kulturno-politične določnice, kot so avstro-ogrsko tradicija pravne države ter birokracije, spoštovanje pravic posameznika, dolgoročni vpliv liberalnih političnih določitev, delitev oblasti, spoštovanje opozicije ipd. Za vsako državo posebej pa bi morali omeniti gospodarski uspeh, ki je nekako bolj posledica kot pa razlog omenjenih kulturno-političnih določnic (op. cit., 108).

Jugoslavijo lahko po prvih desetletjih povojnega razvoja leta 1945 opredelimo kot dejansko strogo centralizirano državo, ki ni izpolnjevala meril, ki jih uporabljamo za federacije. Predvsem je v državi deloval osebni kult Josipa Broza – Tita, ki je državo povezoval, manj pa komunistična ideologija, ki se je postopoma spreminjala. Politični sistem v Jugoslaviji je obvladovala avtoritarna centralistična oblast, Tito pa je svojo oblast uveljavljal na račun nacionalnega vprašanja. »Že v šestdesetih letih so praktično vsi

konstitutivni jugoslovanski narodi kazali poskus uvesti samostojno politiko, predvsem v gospodarstvu, pa tudi samostojno nacionalno življenje» (op. cit., 95).

K temu je seveda pripomogla nova ustava federativne Jugoslavije, ki je bila sprejeta leta 1974. Ta je bila s pravne strani polna nenatančnosti in nasprotij. Njen najpomembnejši »oče« si jo je zamislil predvsem kot ideološki traktat o samoupravljanju, s politične plati pa je bila zelo pomembna, ker je poskušala Jugoslavijo vzpostaviti kot federativno državo z demokratičnimi potezami, ki bi morale temu ustrezno delovati. Nova opredelitev republik in pokrajin kot konstitutivnih prvin skupne države je bila ključni element. Ustava iz leta 1974 je v tem pogledu imela celo nekaj konfederativnih potez (Meier 1996, 22).

Srbski politični predstavniki so nasprotovali sprejetju ustave, ker je ta vsebovala člene, na podlagi katerih so republike Jugoslavijo lahko opredelile za konfederacijo, ki jo je mogoče zapustiti. Podobno kot Slovenija so tudi druge jugoslovanske republike postale potencialno samostojne države. Torej, kot eden od možnih razlogov za zavrnitev jugoslovanske ideje in razdružitve Jugoslavije je bila ustava iz leta 1974. Bogatejši republiki, kot sta bili Slovenija in Hrvaška, sta imeli zmožnosti, ki sta jih pozneje na podlagi gospodarske in nacionalne krize v skupni državi izkoristili in zapustili. Poleg institucionalnih dejavnikov, ki so pripomogli k razpadu skupne države, so tukaj še kulturno-zgodovinski dejavniki. Jugoslavija je bila skupek enotnosti delnih nacionalnih interesov, pa tudi predsodkov in stereotipov. Tito je skušal nasilno preprečiti mednarodno sovraštvo in predsodke, ti pa so po njegovi smrti spet postali močni. Tako slovenska kot hrvaška politika jih je učinkovito izkoristila v sporu z beograjskim centrom, ki je počasi postajal odkrito srbski, njihova politika pa je odgovarjala z nacionalno-šovinistično retoriko in represivno politiko. Veliko strokovnjakov omenja dejstvo, da se je bistvo spora ves čas spreminjalo.

Formalni začetek lahko enačimo z začetkom demokratičnega prehoda v severnem delu Jugoslavije in z začetkom izbruha gospodarske krize, postopno pa so se uveljavili tudi kulturno-zgodovinski razlogi. Slovenski in hrvaški politiki so začeli poudarjati srednjeevropsko zgodovino in usmeritev svojih narodov. Beograjski odziv vodstva na slovensko in hrvaško emancipacijo je v obeh severnih republikah spodbudil oblikovanje organizacij civilne družbe, ki so postale osnova za nastanek nekomunističnih političnih strank, ki so leta 1990 nastopile na prvih večstrankarskih volitvah in premagale slovenske in hrvaške (post)komuniste. V Sloveniji in na Hrvaškem se je pokazalo, da je z zmago nekomunističnih političnih subjektov faza liberalizacije prešla v fazo demokratizacije družbe. Ostale države, Makedonija in Črna gora, deloma tudi Bosna in Hercegovina, so vsa osemdeseta leta kazale izrazito odvisnost od srbske politike (Cabada 2001, 97).

Slovenci in Hrvati so postopoma začeli oblikovati osnove demokratičnih institucij in civilne družbe, medtem ko se je »Miloševićeva oblika komunizma začela spreminjati v bizantinsko« (ibid.).

Med kazalce visoke konsolidiranosti demokracije spada stabilnost volilnega sistema. To merilo je seveda izpolnjeno v Sloveniji, na Madžarskem in na Češkem ter na Slovaškem. Izjema je le Poljska, saj so v tej državi pogosto spreminjali volilni sistem, bolj kot drugod. Slovenija je vse desetletje ohranila proporcionalni volilni sistem brez nacionalno določenega volilnega praga, medtem ko so se vse druge postsocialistične države odločile za uporabo mehanizmov manipulabilnosti strankarskega sistema (Fink-Hafner in Krašovec 2000, 160). Volitve, ki so bile izvedene leta 1990 v Jugoslaviji, so torej jasno pokazale razliko med posameznimi nacionalnimi družbami znotraj nje. Na takšen razcep v jugoslovanski družbi sta se Slovenija in Hrvaška odzvali z že prej omenjenim predlogom konfederativne ustave, ki pa so ga ostale republike zavrnile. V obeh državah so bili politični interesi v tem trenutku praktično enaki. Liberalizacija obeh družb je potekala približno enako, čeprav se je Hrvaška že srečevala s problemom srbske iredente (Cabada 2001, 97).

Jugoslovanski politični sistem v bistvu ni več obstajal in državo je skupaj držala samo jugoslovanska vojska. V trenutku razcepitve skupne države so se jugoslovanske države znašle na različnih stopnjah demokratičnega prehoda. Slovenija in Hrvaška sta se praktično osvobodili komunizma, oblikovala se je civilna družba in na prvih demokratičnih volitvah so zmagale demokratične politične stranke. Bosna in Hercegovina se je že počasi cepila med tri nacionalno-religiozne struje in proces demokratizacije se še praktično ni začel. Makedonija se je trudila ostati zunaj vseh nacionalnih spopadov, vendar pa do liberalizacije družbe ni prišlo. V Srbiji in Črni gori se liberalizacija tudi ni začela, komunistične elite pa so se spremenile v nacionalistične elite (op. cit., 98).

17. PETNAJST LET PO RAZPADU ENOSTRANKARSKEGA JUGOSLOVANSKEGA POLITIČNEGA SISTEMA

Deset let po začetku demokratičnega prehoda lahko opazimo bistvene razlike med posameznimi skupinami postkomunističnih držav glede obetavnosti demokratizacije. Konsolidirane demokracije so na Češkem, Poljskem, Madžarskem, v Sloveniji in Estoniji. Razmere na Slovaškem in Hrvaškem so obetavne, čeprav se v teh dveh državah

demokratizacija šele začenja in še ni prešla faze konsolidacije demokracije. Jugoslavija je izjema, ker še sploh ni začela demokratičnega prehoda.

Demokracija se je konsolidirala v postkomunističnih državah, ki so imele ustrezne kulturno-politične določnice, kot so spoštovanje pravic posameznika, dolgoročni vpliv liberalnih političnih idej, udeležba glavnih političnih struj pri uresničevanju političnih odločitev, delitev oblasti, spoštovanje opozicije. Na samo uspešnost demokratičnih prehodov in na utrjevanje mladih demokracij vplivajo predvsem sklopi pozitivnih dejavnikov, kot so za demokracijo ugodni zgodovinski predpogoji (socialnoekonomski, civilizacijski, kulturni, vključno s strpnostjo, racionalizirane demokratične in antidemokratične izkušnje); dosežena minimalna stopnja ekonomskega razvoja, blaginje, politične kulture, ki je združljiva z demokratičnim režimom; nadzorovanost etničnih konfliktov; svobodna civilna družba, demokratična usmeritev političnih elit; ustavna izbira, ki je v oporo utrjevanju mlade demokracije, in ugodni zunanji (mednarodni) dejavniki (naklonjeno mednarodno okolje, politična, ekonomska, civilnodružbena, strokovna podpora vzpostavljanju in utrjevanju demokracije) (Fink-Hafner 2000, 20).

Formalno uvajanje demokracije ne pomeni de facto delovanja vseh demokratičnih mehanizmov. Mnogi od politologov si zastavljajo vprašanje, ali je državam pojugslovskega prostora petnajst let po izvedbi prvih korakov na poti do demokracije uspelo vzpostaviti participativno politično kulturo, ki omogoča izvajanje normativno opredeljenih demokratičnih mehanizmov ter kaže na dejansko stopnjo demokratičnega razvoja. Ključni kazalec stopnje konsolidiranosti demokracije v določeni državi je prav stopnja konsolidiranosti političnih strank (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 90).

Zelo težko je smiselno opredeliti tako konec kot začetek politične modernizacije in parlamentarizacije, še zlasti v državah brez posebnih demokratičnih izkušenj. Proces demokratizacije in parlamentarizacije še zdaleč ni končan s prvimi svobodnimi volitvami, vendar se oblikovanje demokratično sestavljenega parlamenta pogosto jemlje za minimalni pogoj, ki mora biti izpolnjen za demokratični sistem. Zelo pomemben del politične modernizacije je tudi sprejetje nove ustave, ki določa razmerje med posameznimi vejami oblasti ter njihove pristojnosti. Pomembna prvina stabilnosti prihodnjega političnega razvoja je stopnja soglasja med večinsko koalicijo in opozicijo. Po mnenju profesorja Zajca pa »maksimalistična koncepcija terja tudi vzpostavitev trdnega strankarskega sistema in oblikovanje sposobnih in odgovornih strank, zadostno učinkovitost vseh demokratičnih institucij, tudi uprave, in dejansko odgovornost vlade parlamentu« (Zajc 2004, 96). Najverjetneje je demokratični sistem utrjen takrat, ko ni več nobene alternative

demokracijskemu političnemu procesu oziroma ko nobena stranka ali družbena skupina ne more oporekati legitimnosti volitev in demokratično izvoljenega parlamenta. Zlasti je tukaj pomembna sestavina demokratične politične kulture, kajti v nekaterih novih državah ne gre za alternative, temveč se zaradi množice globokih sprememb pojavlja nostalgija po prejšnjem sistemu in močnem vodstvu (op. cit., 97).

Pomembno je ločiti med vprašanjem utrjenosti demokracije in vprašanjem učinkovitosti pri reševanju poglobljenih problemov. Mlade demokracije nedvomno niso dovolj utrjene in so tudi precej manj učinkovite, še zlasti pri reševanju velikanskih zahtev prehoda. Nekatere države tudi precej zaostajajo v procesu utrjevanja parlamentarne demokracije zlasti zaradi velikih težav pri transformaciji gospodarstva, še posebej Srbija. Nekatere gospodarsko uspešnejše tranzicijske države so se prilagodile demokratičnim, pravnim in gospodarskim standardom EU že pred samim vstopom v to zvezo.

18. SKLEP

Nekdanje jugoslovanske republike sodijo v skupino držav, ki so se na prehodu v demokracijo hkrati spopadle z gradnjo novih suverenih držav ter demokratizacijo in modernizacijo svojih političnih sistemov. Ustavne izbire naj bi zagotovile demokratično in učinkovito delovanje oblasti (Fink Hafner in Boh, 2003: 100). Po mnenju politologa Linza (1990) je ključni kazalec stopnje konsolidiranosti demokracije stopnja konsolidiranosti političnih strank in strankarskih aren. V prvem kritičnem desetletju utrjevanja mladih demokracij so prav stranke tiste, ki pri zamenjavi političnih sistemov igrajo ključno vlogo (Fink-Hafner in Krašovec 2000, 157).

Pri zahodnoevropskih avtorjih v politološki literaturi naletimo na mnenja, ki pravijo, da na konsolidacijo strankarske arene predvsem vpliva vrsta političnega sistema, predsedniškega ali parlamentarnega. Politologi govorijo predvsem o izbiranju med temeljnimi značilnostmi omenjenih dveh idealnih modelov. V parlamentarnem sistemu je izvršna oblast odgovorna zakonodajnemu telesu. Vlada se oblikuje v parlamentu, ki jo lahko odstrani. Predsednik države se voli v parlamentu ali pa na neposrednih volitvah. V predsedniškem sistemu pa je izvršna oblast osredotočena v eni osebi, ki je neposredno izvoljena za ustavno določeno obdobje. Predsedniški sistem močno teži k večinski demokraciji. Velika moč se sorazmerno osredotoča v rokah enega človeka, to je predsednika, za razliko od parlamentarnega sistema, kjer je izvršna oblast deljena med vlado in predsednikom države. Predsednik vlade (premier) je vodja izvršne veje oblasti znotraj kolektivnega ministrskega sveta (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 29).

V obdobju tranzicije lahko ustavne izbire zelo pomembno vplivajo na dinamiko in uspešnost prehodov v demokracijo. Z ustrežno izbiro ustavne rešitve in volilnega sistema se lahko prehod v demokracijo zaustavi ali pa preloži za daljše obdobje. Obstoj faze liberalizacije, v kateri se oblikuje močna opozicijska sila, je kritična točka. Faza liberalizacije s postopnim preходом v demokracijo pa se povezuje z oblikovanjem sorazmerno močne opozicije, kjer se mora stara elita dogovarjati o institucionalnih rešitvah novega političnega sistema. Tak način vzorca se je oblikoval predvsem na srednjeevropskem območju. Drugače pa je v okoliščinah, ko je faza liberalizacije kratka ali pa izostane. Opozicijske sile se ne morejo oblikovati v močan subjekt, kjer bi se stara politična sila pogajala. V tem primeru lahko stara elita zaradi svoje premoči oblikuje ustanove po svoji izbiri. Prehod v demokracijo

se s tem dejanjem zamrzne ali pa vsaj zamakne. Tako opisan vzorec najdemo na območju nekdanje Jugoslavije (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005, 30–31).

Med najbolj utrjene postsocialistične mlade demokracije na območju nekdanje Jugoslavije spada Slovenija, ki je hkrati ena izmed proučevanih držav, ki je (glede na vrednost političnih kazalnikov in njihova gibanja v zadnjem desetletju) dosegla utrditev strankarske arene in demokracije v preteklem desetletju. Vse to je dosegla brez večjih ustavnih sprememb in brez političnega manipuliranja s spreminjanjem vrste volilnega sistema. Po mnogih socialnih in ekonomskih kazalnikih je podobna razvitim zahodnim državam (Fink-Hafner in Haček 2001, 12).

Na Hrvaškem in v Srbiji so vodilne ali najmočnejše (prenovljene ali nove) stranke še celo desetletje ostale na oblasti in na različne načine – tudi s pomočjo volilnega inženiringa, ki jim je povečal delež mandatov, in tudi z volilnimi goljufijami ter končno z nadzorom dostopa do javnih občil – uspele svojo oblast celo utrditi. V času samega prehoda so bile med Slovenijo in Hrvaško velike podobnosti, vendar je dokaj hitro prihajalo do vedno večjih razlik, saj se je Hrvaška soočala s problemom srbske iredente (op. cit., 23).

V vseh teh okoliščinah se je vloga parlamentov na Hrvaškem in v Srbiji zelo močno razlikovala od vloge slovenskega parlamenta. Ti so se razlikovali tudi od nekaterih drugih postsocialističnih držav Srednje Evrope, ki so bili dejavni v začetni fazi prehoda. Že pred prvimi demokratičnimi volitvami so sprejemali amandmaje k obstoječim ustavam ali pa modernizirali zakonodajo. Ti parlamenti so po prvih volitvah postali osrednje mesto političnega sistema (»central site«). Stabilnost parlamenta je v Sloveniji pozitivno vplivala na razvoj demokracije in njeno konsolidacijo za razliko od vloge parlamentov na Hrvaškem in v Srbiji, ki nista prispevala k stabilnosti in kakovosti demokracije. Opozicija na Hrvaškem je izpodrinila desni blok šele na začetku leta 2000, srbski opoziciji pa se je šele v decembru 2000 posrečilo vreči z oblasti Miloševića (Fink-Hafner in Haček 2001, 50).

Hipoteza, da je za učinkovit in hiter prehod v stabilno demokratično državo potrebna izbira parlamentarnega sistema s proporcionalnim volilnim sistemom, se je izkazala za pravilno. Nekdanje jugoslovanske republike lahko glede na posledice sprememb političnih sistemov razvrstimo v tri skupine, in sicer: v prvo skupino uvrščamo Slovenijo in Makedonijo, ki imata opredeljen parlamentarni sistem, v drugo skupino spadajo Hrvaška, Srbija in Črna gora, ki pa so se odločile za polpredsedniški sistem, v tretjo skupino pa lahko uvrstimo Bosno in Hercegovino, ki pa so ji bile z intervencijo daytonske ustave dejansko »vsiljene« ustavne izbire, ki so opredelile kantonalno obliko političnega sistema.

Nove države na območju nekdanje Jugoslavije z vidika normativne ureditve lahko opredelimo kot zelo demokratične, vendar prihaja pri implementaciji ustavnih izbir in dejanskemu vodenju državne oblasti pri večini do številnih razlik.

Na osnovi opravljenih primerjav lahko sklenemo, da je Slovenija izpostavljena kot nekdanja država na območju nekdanje Jugoslavije, ki ji je uspelo oblikovati in zgraditi stabilen politični sistem in razmeroma demokratično politično kulturo.

19. VIRI in LITERATURA

Brezovšek, Marjan. 2001. Federalizem in demokratizacija (Razpad jugoslovanske večnacionalne socialistične skupnosti). V *Demokratski prehodi II: Slovenija v primerjavi z drugimi nekdanjimi jugoslovanskimi republikami*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 17-52. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Cabada, Ladislav. 2001. Konsolidacija demokracije v postjugoslovanskem prostoru v primerjavi s postsovjetsko Evropo. V *Demokratski prehodi II: Slovenija v primerjavi z drugimi nekdanjimi jugoslovanskimi republikami*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 94-113. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Čular, Goran. 2000. Institucionalizacija strankarskega sistema v nekonsolidirani demokraciji: primer Hrvaške. V *Demokratski prehodi II: Slovenija v primerjavi z drugimi nekdanjimi jugoslovanskimi republikami*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 211-239. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Di Palma, Giuseppe. 1990. Parliaments, Consolidation, Institutionalisation: A minimalist View. V *Parliament and Democratic Consolidation in Southern Europe*, ur. Cotta Liebert, 35-52. London in New York: Pinter Publishers.

Fink-Hafner, Danica. 2000a. Pričakovana in presenetljiva spoznanja mednarodno primerjalnega raziskovanja demokratskih prehodov. V *Demokratski prehodi I: Slovenija v primerjavi s srednjeevropskimi postsocialističnimi državami*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 281-307. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2000b. Teoretske premise proučevanja demokratskih prehodov. V *Demokratski prehodi I: Slovenija v primerjavi s srednjeevropskimi postsocialističnimi državami*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 5-27. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Fink-Hafner, Danica. 2001. Mednarodno primerjalno raziskovanje demokratskih prehodov. V *Demokratski prehodi II: Slovenija v primerjavi z drugimi nekdanjimi jugoslovanskimi republikami*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 7-17. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Fink-Hafner, Danica. 2003. Kritičnost prvih institucionalnih izbir in dejavniki uspešnosti prehoda v demokracijo. V *Predsedniške volitve 2002*, ur. Danica Fink-Hafner in Tomaž Boh, 22-41. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Fink-Hafner, Danica in Alenka Krašovec. 2000. Konsolidacija slovenske strankarske arene v primerjalni perspektivi. V *Demokratski prehodi I: Slovenija v primerjavi s srednjeevropskimi postsocialističnimi državami*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 155-177. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Fink-Hafner, Danica, Damjana Lajh in Alenka Krašovec, ur. 2005. *Politika na območju nekdanje Jugoslavije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Fink-Hafner, Danica in Tomaž Boh. 2002. *Parlamentarne volitve 2000*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Fink-Hafner, Danica in Tomaž Boh. 2003. *Predsedniške volitve 2002*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Gasiorowski, M. in T. J. Power. 1998. The Structural Determinants of Democratic Consolidation: Evidence From the Third World. *Comparative Political Studies* 31 (6): 740–771.

Goati, Vladimir. 1999. *Izbiri u SRJ od 1990. do 1998. Volja građana ili izborna manipulacija*. Beograd: Centra za slobodne izbore i demokratiju.

Grad, Franci. 2000. *Parlament in vlada*. Ljubljana: Uradni list Slovenije.

Kotar, Mirjana. 2000. Primerjalne študije konsolidacije demokracije. V *Demokratski prehodi I: Slovenija v primerjavi s srednjeevropskimi postsocialističnimi državami*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 27-43. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Lajh, Damjana in Alenka Krašovec. 2003. Položaj predsednikov držav v izbranih ustavnih ureditvah: primerjava med baltskimi, postjugoslovanskimi in srednjeevropskim državami. V

Predsedniške volitve 2002, ur. Danica Fink-Hafner in Tomaž Boh, 7-59. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Lajh, Damjana. 2001. Komparativni vidik ustavnih izbir in proces konsolidacije demokracije v postjugoslovanskem prostoru. V *Demokratski prehodi II: Slovenija v primerjavi z drugimi nekdanjimi jugoslovanskimi republikami*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 52-78. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Lajh, Damjana. 2003. Vloga in položaj šefa držav v socialistični Jugoslaviji in v državah, nastalih na ozemlju nekdanje Jugoslavije. V *Predsedniške volitve 2002*, ur. Danica Fink-Hafner in Tomaž Boh, 97-117. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Lijphart, Arend. 1994. *Electoral Systems and Party Systems*. Oxford: University Press.

Meire, Viktor. 1996. *Zakaj je razpadla Jugoslavija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče Sophia.

Prunk, Janko. 2000. Tranzicijske poti v Sloveniji in srednjeevropskih državah v letih 1989–1992/1993. V *Demokratski prehodi I: Slovenija v primerjavi s srednjeevropskimi postsocialističnimi državami*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 43-59. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Prunk, Janko. 2002a. *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Grad.

--- 2002b. Primerjava političnega razvoja v Sloveniji in Hrvaškem 1990–2000. V *Parlamentarne volitve 2000*, ur. Danica Fink-Hafner in Tomaž Boh, 135-160. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Pusić, Vesna. 1998. *Demokracije i diktature: Politička tranzicija u Hrvatskoj i jugoistočnoj Europi*. Zagreb: Durieux.

Ribičič, Ciril. 2000. *Podoba parlamentarnega desetletja*. Ljubljana: Samozaložba.

Zajc, Drago. 2000. Institucionalna konsolidacija novih parlamentov v srednji Evropi in Sloveniji. V *Demokratski prehodi I: Slovenija v primerjavi s srednjeevropskimi*

postsocialističnimi državami, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 135-155. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Zajc, Drago. 2001. Demokratične volitve in prehod v nekaterih novih državah na območju nekdanje Jugoslavije. V *Demokratični prehodi II: Slovenija v primerjavi z drugimi nekdanjimi jugoslovanskimi republikami*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 17-52. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Zajc, Drago. 2004. *Razvoj parlamentarizma, funkcije sodobnih parlamentov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

INTERNETNI VIRI

Internet 1, (2007). Dostopno prek:

<http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Pages/splash.as> (13. oktober 2007).

Internet 2, (2007): *Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine*. Dostopno prek:

<http://www.parlament.ba/index2.php?> (13. oktober 2007).

Internet 3, (1996): *Slovenia, Parliamentary Chamber: Državni zbor Republike Slovenije, Election held in 1990, 1992, 1996, 2000*. Dostopno prek:

http://iskalnik.gov.si/gov/gov_slo.cgi?wf=024799F6&cmd=Iskanje&wm=wrđ&q=volitve%201990 (3. april 2008).

Internet 4, (1996-2007): *Slovenia, Last elections*. Dostopno prek:

http://www.stat.si/iskanje_novo.asp (3. april 2008).

Internet 5, (2008): *Politics of Croatia 1990*. Dostopno prek:

http://en.wikipedia.org/wiki/Politics_of_Croatia#Political_parties_and_elections (8. april 2008).

Internet 6, (2008): *Croatian parliamentary election 1992*. Dostopno prek:

http://en.wikipedia.org/wiki/Croatian_parliamentary_election,_1992 (8. april 2008).

Internet 7, (2008): *Croatian parliamentary election 1995*. Dostopno prek:

http://en.wikipedia.org/wiki/Croatian_parliamentary_election,_1995 (8. april 2008).

Internet 8, (2000): *Croatian parliamentary election 2000*. Dostopno prek:

<http://e.wikipedia.org/wiki/Croatian+parliamentary+election+2000&meta=> (8. april 2008).

Internet 9, (2003): *Croatian parliamentary election 2003*. Dostopno prek:

http://en.wikipedia.org/wiki/Croatian_parliamentary_election,_2003 (8. april 2008).

Internet 10, (1994): *The Former Yugoslav republic of Macedonia, Historical archiv of parliamentary election results*. Dostopno prek:

http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2313_94.htm (30. maj 2008).

Internet 11, (2008): *The Former Yugoslav republic of Macedonia, Historical archiv of parliamentary election results*. Dostopno prek:

http://en.wikipedia.org/wiki/Macedonian_parliamentary_election,_1998 (30. maj 2008).

Internet 12, (2008): *The Former Yugoslav republic of Macedonia, Historical archiv of parliamentary election results*. Dostopno prek:

http://en.wikipedia.org/wiki/Macedonian_parliamentary_election,_2002 (30. maj 2008).

Internet 13, (1992): *Yugoslavia, Parliamentary Chamber: Veče gradjana, Elections held in 1992*. Dostopno prek:

http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2355b_92.htm (13. april 2008).

Internet 14, (1996): *Yugoslavia, Parliamentary Chamber: Veče gradjana, Elections held in 1996*. Dostopno prek:

http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2355_96.htm (13. april 2008).

Internet 15, (2000): *Yugoslavia, Parliamentary Chamber: Veče gradjana, Elections held in 2000*. Dostopno prek:

http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2355_00.htm (13. april 2008).

Internet 16, (1992): *Serbian parliamentary election 1992*. Dostopno prek:

http://en.wikipedia.org/wiki/Serbian_parliamentary_election,_1992, (14. april 2008).

Internet 17, (1997): *Serbian parliamentary election 1997*. Dostopno prek:

http://en.wikipedia.org/wiki/Serbian_parliamentary_election,_1997, (14. april 2008).

Internet 18, (2000): *Serbian parliamentary election 2000*. Dostopno prek:

http://en.wikipedia.org/wiki/Serbian_parliamentary_election,_2000, (14. april 2008.)

Internet 19, (1996-2006): *Serbia and Montenegro, Last election 2003*. Dostopno prek:

<http://www.ipu.org/english/parline/reports/arc/2355%5F03.htm>, (14. april 2008.)

Internet 20, (2008): *Montenegrin parliamentary election 1990*. Dostopno prek:

http://en.wikipedia.org/wiki/Montenegrin_parliamentary_election,_1990 (15. april 2008).

Internet 21, (2008): *Montenegrin parliamentary election 1992*. Dostopno prek:

http://en.wikipedia.org/wiki/Montenegrin_parliamentary_election%2C_1992 (15. april 2008).

Internet 22, (2007): *Montenegrin parliamentary election 1996*. Dostopno prek:

http://en.wikipedia.org/wiki/Template:Montenegrin_parliamentary_election,_1996 (15. april 2008).

Internet 23, (2008): *Montenegrin parliamentary election 1998*. Dostopno prek:
http://en.wikipedia.org/wiki/Template:Montenegrin_parliamentary_election%2C_1998 (15. april 2008).

Internet 24, (2008): *Vanredni parlamentarni izbori u Crnoj Gori*. Dostopno prek:
http://www.cesid.org/rezultati/cg_okt_2002/index.jsp (15. april 2008).

Internet 25, (2005): *1990 Elections results for Bosnia*. Dostopno prek:
<http://www.barnsdle.demon.co.uk/bosnia/boselec.html> (18. april 2008).

Internet 26, (1996): *Bosnia and Herzegovina, Parliamentary Chamber: Prestavnički dom, Elections held in 1996*. Dostopno prek:
http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2039_96.htm (18. april 2008).

Internet 27, (1998): *Bosnia and Herzegovina, Parliamentary Chamber: Prestavnički dom, Elections held in 1998*. Dostopno prek:
http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2039_98.htm (18. april 2008).

Internet 28, (2000): *Bosnia and Herzegovina, Parliamentary Chamber: Prestavnički dom, Elections held in 2000*. Dostopno prek:
http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/20355_00.htm (18. april 2008).

20. PRILOGE

Priloga A.: Rezultati parlamentarnih volitev v Sloveniji.

Preglednica 1: Družbenopolitični zbor Republike Slovenije, volitve 1990. Internetni vir 3.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	DELEŽ PREJETIH GLASOV	POSLANSKI KADIDATI
Stranka demokratične prenovе (ZKS - SDP)	186928	17,3	91
ZSMS liberalna stranka (ZSMS - LS)	156843	14,5	64
Slovenski krščanski demokrati (SKD)	140403	13	70
Slovenska kmečka zveza (SKZ)	135808	12,6	67
Zeleni Slovenije (ZELENI)	95640	8,8	73
Slovenska demokratična zveza (SDZ)	102931	9,5	67
Socialdemokratska zveza Slovenije (SDZS)	79951	7,4	73
Socialistična zveza Slovenije (ZS - SZDL)	58082	5,4	65
Slovenska obrtniška stranka (SOS)	3829	3,5	57
Italijanska narodna skupnost	1
Madžarska narodna skupnost ¹⁾	1

Preglednica 1.1: Državni zbor Republike Slovenije, volitve 1992. Internetni vir 3.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	DELEŽ PREJETIH GLASOV	POSLANSKI KADIDATI
Liberalno-demokratska stranka (LDS)	278639	23,5	75
Slovenski krščanski demokrati (SKD)	172304	14,5	89
Združena lista (ZLSD)	161297	13,6	90
Slovenska nacionalna stranka (SNS)	119010	10,0	57
Slovenska ljudska stranka (SLS)	103199	8,7	80
Demokratska stranka (DEMOKRATI)	59460	5,0	86
Zeleni Slovenije (ZELENI)	44002	3,7	67
Socialdemokratska stranka Slovenije (SDSS)	39650	3,3	76
Italijanska narodna skupnost	1599	...	2
Madžarska narodna skupnost ²⁾	5145	...	6

¹ Izvoljena sta bila po en poslanec italijanske in madžarske narodne skupnosti. Volijo jih samo pripadniki teh narodnih skupnosti, po večinskem sistemu.

² Izvoljena sta bila po en poslanec italijanske in madžarske narodne skupnosti. Volijo jih samo pripadniki teh narodnih skupnosti, po večinskem sistemu.

Preglednica 1.2: Državni zbor Republike Slovenije, volitve 1996. Internetni vir 3.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	POSLANSKI KADIDATI	IZVOLJENI ZA POSLANCE
Liberalna demokracija Slovenije (LDS)	288783	27,01	80	25
Slovenska ljudska stranka (SLS)	207186	19,38	81	19
Socialdemokratska stranka Slovenije (SDS)	172470	16,13	84	16
Slovenski krščanski demokrati (SKD)	102852	9,62	84	10
Združena lista socialnih demokratov (ZLSD)	96597	9,03	88	9
Demokratska stranka upokojenecv Slovenije (DeSUS)	46152	4,32	78	5
Slovenska nacionalna stranka (SNS)	34422	3,22	56	4
Italijanska narodna skupnost ³	9939	...	4	1
Madžarska narodna skupnost	23954	...	4	1

Preglednica 1.3: Državni zbor Republike Slovenije, volitve 2000. Internetni vir 3.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	POSLANSKI KADIDATI	IZVOLJENI ZA POSLANCE
Liberalna demokracija Slovenije (LDS)	390797	36,21	83	34
Socialdemokratska stranka Slovenije (SDS)	170541	15,80	86	14
Združena lista socialnih demokratov (ZLSD)	130268	12,07	87	11
Slovenska ljudska stranka (SLS+SKD)	102817	9,53	86	9
Nova Slovenija - krščanska ljudska stranka (NSi)	94661	8,77	87	8
Demokratska stranka upokojenecv Slovenije (DeSUS)	55696	5,16	88	4
Slovenska nacionalna stranka (SNS)	47251	4,38	59	4
Stranka mladih Slovenije (SMS)	46719	4,33	72	4
Italijanska nar. skupnost	1302	...	1	1
Madžarska nar. skupnost	12830	...	5	1

³ Izvoljena sta bila po en poslanec italijanske in madžarske narodne skupnosti. Volijo jih samo pripadniki teh narodnih skupnosti, po večinskem sistemu.

Preglednica 1.4: Državni zbor Republike Slovenije, volitve 2004. Internetni vir 4.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	POSLANSKI KADIDATI	IZVOLJENI ZA POSLANCE
Slovenska demokratska stranka (SDS)	281710	29,1	85	29
Liberalna demokracija Slovenije (LDS)	220848	22,8	82	23
Združena lista socialnih demokratov (ZLSD)	98527	10,8	87	10
Nova Slovenija - Krščanska ljudska stranka (NSi)	88073	9,1	87	9
Slovenska ljudska stranka (SLS)	66032	6,8	84	7
Slovenska nacionalna stranka (SNS)	60750	6,3	58	6
Demokratska stranka upokojenecv Slovenije (DeSUS)	39150	4,0	85	4
Italijanska narodna skupnost ⁴	1015*	...	1	1
Madžarska narodna skupnost	10435*	...	5	1

Priloga B: Rezultati parlamentarnih volitev na Hrvaškem.

Preglednica 2: Rezultati volitev leta 1990. Internetni vir 5.

KANDIDATI	IZID PRVEGA KROGA	IZID DRUGEGA KROGA	ŠT. SEDEŽEV
Hrvatska demok. zajednica	40.07 %	40.79 %	205 (57.58 %)
Savez komunista Hrvatske	0.34 %	1.60 %	Z zgoraj navedenim
Koalicija narodnog sporazuma	22.63 %	26.61 %	107 (30.06 %)
Stranka demokratskih promjena	4.89 %	7.25 %	Z zgoraj navedenim
SS-SSH	6.23 %	3.31 %	-
HDS	3.80 %	4.08 %	-
SDS	1.55 %	2.00 %	5 (1.40 %)
Neodvisni	-	-	13 (3.65 %)
Drugi	-	-	5 (1.40 %)
Izhod	84.54 %	74.82 %	-

⁴ Izvoljena sta bila po en poslanec italijanske in madžarske narodne skupnosti. Volijo jih samo pripadniki teh narodnih skupnosti, po večinskem sistemu. Prejeti volilni glasovi so točke, ki jih dobi vsak posamezni kandidat.

Preglednica 2.1: Rezultati volitev v hrvaški sabor 2. avgusta 1992. Internetni vir 6.

KANDIDATNE LISTE		ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
Hrvatska demokratska zajednica		1,176,437	44,68	31
Hrvatska socijalno liberalna stranka		466,356	17,71	12
Hrvatska stranka prava		186,000	7,06	5
Hrvatska narodna stranka		176,214	6,69	4
Socijaldemokratska partija Hrvatske		145,419	5,52	3
Hrvatska seljačka stranka		111,869	4,25	3
Koalicija	Dalmatinska akcija	83,623	3,18	2
	Istarski demokratski sabor			
	Riječki demokratski savez			
Srpska narodna stranka		0	0	0
Neudeleženci		0	0	0
Skupaj				60
Neveljavni glasovi		59,338		
Oddani glasovi		2,690,873		
Registrirani volilci		3,558,913		

Preglednica 2.2: Rezultati volitev v hrvaški sabor 29. oktobra 1995. Internetni vir 7.

	KANDIDATNE LISTE	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
	Hrvatska demokratska zajednica	45,2	42
Koalicija	Hrvatska seljačka stranka	18,3	16
	Istarski demokratski sabor		
	Hrvatska narodna stranka		
	Hrvatska kršćanska demokratska unija		
	Slavonsko-baranjska hrvatska stranka		
	Hrvatska socijalno liberalna stranka	11,5	10
	Socijaldemokratska partija Hrvatske	8,9	8
	Hrvatska stranka prava	5,0	4
	Drugi	11,0	0
	Skupaj		80

Preglednica 2.3: Rezultati volitev v hrvaški sabor 3. januarja 2000. Internetni vir 8

	KANDIDATNE LISTE	ŠT. SEDEŽEV	DELEŽ SEDEŽEV
Koalicija	Socijaldemokratska partija Hrvatske	43	28,48
	Hrvatska socijalno liberalna stranka	25	16,56
	Primorsko goranski savez	2	1,32
	Slavonsko-baranjska hrvatska stranka	1	0,66
	Hrvatska demokratska zajednica	46	30,46
Koalicija	Hrvatska seljačka stranka	17	11,26
	Istarski demokratski sabor/Dieta democratica Istriana	4	2,65
	Hrvatska narodna stranka	2	1,32
	Liberalna stranka	2	1,32
	Akcija socijaldemokrata Hrvatske	0	0
Koalicija	Hrvatska stranka prava	4	2,65
	Hrvatska kršćanska demokratska unija	1	0,66
	Srpska narodna stranka	1	0,66
	Neudeleženci	3	1,99
	Skupaj	151	100

Preglednica 2.4: Rezultati volitev v hrvaški sabor 23. novembra 2003. Internetni vir 9.

KANDIDATNE LISTE		ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	POSLANSKI KANDIDATI
Hrvatska demokratska zajednica		840,692	33,9	66
Koalicija	Socijaldemokratska partija Hrvatske	560,593	22,6	34
	Istarski demokratski sabor			4
	Libra - Stranka liberalnih demokrata			3
	Liberalna stranka			2
Koalicija	Hrvatska narodna stranka	198,781	8	10
	Primorsko-goranski savez			1
	Slavonsko-baranjska hrvatska stranka			-
Hrvatska seljačka stranka		177,359	7,2	10
Koalicija	Hrvatska stranka prava	157,987	6,4	8
	Zagorska demokratska stranka			-
	Međimurska stranka			-
Koalicija	Hrvatska socijalno liberalna stranka	100,335	4	2
	Demokratski centar			1
Hrvatska stranka umirovljenika		98,537	4,0	3
Samostalna demokratska srpska stranka		-	-	3
Koalicija	Hrvatska demokratska seljačka stranka	24,872	1,0	1
	Hrvatski demokratski centar			-
	Demokratska prigorsko-zagrebačka stranka			-
Demokratska zajednica Mađara Hrvatske		-	-	1
Njemačka narodnosna zajednica		-	-	1
Stranka demokratske akcije Hrvatske		-	-	1
Neudeleženci				4
Skupaj		2,478,967		151
Neveljavni glasovi		41,041		
Oddani glasovi		2,520,008		
Registrirani glasovi		4,087,553		

Priloga C: Rezultati parlamentarnih volitev v Republiki Makedoniji.

Preglednica 3: Rezultati volitev v sobranje Republike Makedonije 16. oktobra leta 1994. Internetni vir 10.

POSLANSKI KANDIDATI	ŠT. SEDEŽEV
Zveza Makedonije	95
Partija za Demokratski Prosperitet	10
Demokratska nacionalna partija na Makedonije	4
Demokratska partija na Makedonije	1
Drugi	3
Neodvisni kandidati	7

Preglednica 3.1: Rezultati volitev v sobranje Republike Makedonije novembra 1998. Internetni vir 11.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
Vnatrešno – makedonska revolucionarna organizacija – Demokratska partija za makedonsko nacionalno edinstvo	312,627	28,10	11
Socijaldemokratski sojuz na Makedonija	279,795	25,15	10
Partija za Demokratski Prosperitet; Demokratska partija na Albancite	214,360	19,26	8
Demokratska alternativa	119,351	10,73	4
Liberalno-demokratska Partija, Demokratska partija na Makedonija	77,788	6,99	2
Socijalistička partija na Makedonija, Partija za celostna emancipacija na Romite vo Makedonija, Demokratska partija na Turcite vo Makedonija, Demokratska progresivna partija na Romite od Makedonija, Partija za demokratska akcija – Islamska svetba, Sojuz na Romite od Makedonija	52,284	4,70	0
Demokratska partija Srbov v Makedoniji	14,930	1,34	0
Skupina volivcev	2,762	0,25	0
Liga komunistov Makedonije	2,756	0,25	0
Socijalistička kršćanska partija na Makedonija	2,186	0,20	0
Komunistična partija na Makedonija	2,058	0,18	0
Delavska stranka	1,528	0,14	0
Skupaj	1,112,704	100	35

Preglednica 3.2: Rezultati volitev v sobranje Republike Makedonije septembra 2002. Internetni vir 12.

KANDIDATI		ODSTOTEK GLASOV	ŠT. SEDEŽEV
Za Makedonija zaedno	Socijaldemokratski Sojuz na Makedonija	40,5	43
	Liberalno-Demokratska Partija		12
	Demokratska Partija na Turcite		2
	Demokratska Liga na Boshnjacite		1
	Obedinita Partija na Romite na Makedonija		1
	Demokratska Partija na Srbite		1
	Demokratski Sojuz na Vlasite		0
	Rabotnicka Zemjodelska Partija		0
	Socialisticka Hristijanska Partija na Makedonija		0
	Zelena Partija na Makedonia		0
Koalicija	Vnatrešno-Makedonska Revolucionarna Organizacija-Demokratska Partija za Makedonsko Nacionalno Edinstvo	24,4	28
	Liberalna Partija na Makedonija		5
	Demokratska Unija za Integracija	11,9	16
	Partia Demokratike Shqiptare/Demokratska Partija na Albancite	5,2	7
	Partia e prosperiteti demokratike /Partija za Demokratski Prosperitet	2,3	2
	Nacionala Demokratska Partija	2,1	1
	Socijalisticka Partija na Makedonija	2,1	1
	Demokratska Alternativa	1,4	0
	Demokratski sojuz	1,2	0
	Skupaj		120

Priloga Č: Rezultati parlamentarnih volitev na območju Zvezne republike Jugoslavije /
Državne skupnosti Srbije in Črne gore.

Preglednica 4: Rezultati volitev v predstavniški dom zvezne skupščine ZR Jugoslavije, december 1992.
Internetni vir 13.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
Socijalistička partija Srbije	1,478,918	31,4	47
Srpska radikalna stranka	1,056,539	22,4	34
Demokratski pokret	809,731	17,2	20
Demokratski savez socijalista Crne Gore	130,431	2,8	17
Demokratska partija	280,183	6,0	5
Socijalistička partija Crne Gore	36,390	0,8	5
Narodna stranka Crne Gore	34,436	0,7	4
Demokratska zajednica vojvodjanskih Madajra	106,036	2,3	3
Koalicija DS - RDSV	101,234	2,2	2
Koalicija DS, reformista i grupe gradjana	58,505	1,3	1

Preglednica 4.1: Rezultati volitev v predstavniški dom zvezne skupščine ZR Jugoslavije, november 1996.
Internetni vir 14.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
Koalicija Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica, Nova demokratija – Pokret za Srbiju	1,848,668	42,42	64
Koalicija »Zajedno«	969,296	22,24	22
Demokratska stranka socijalista Crne Gore	146,221	3,35	20
Srpska radikalna stranka	779,259	17,88	16
Drugi	305,687	7,02	16

Preglednica 4.2: Rezultati volitev v predstavniški dom zvezne skupščine ZR Jugoslavije, september 2000.
Internetni vir 15.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. SEDEŽEV
Demokratska opozicija Srbije	58
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica	44
Socijalsitička narodna partija Crne Gore	28
Srpska radikalna stranka	5
Srpska narodna stranka Crne Gore	2
Drugi	1

Preglednica 4.3: Rezultati volitev v narodno skupščino Srbije, april 1992. Internetni vir 16.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
Socijalistička partija Srbije	1,359,086	28,77	101
Srpska radikalna stranka	1,066,765	22,58	73
Demokratski pokret Srbije	797,831	16,89	50
Demokratska zajednica vojvodjanskih Madjara	140,825	2,98	9
Demokratska partija	196,347	4,16	6
Srpska seljačka stranka	128,240	2,71	3
Reformistička demokratska partija Vojvodine	71,865	1,52	2
Demokratska reformska partija Muslimana	6,336	0,13	1
Grupa građana Željka Ražnatovića	17,352	0,37	5
Ukupno	4,723,711	69,72	250

Preglednica 4.4: Rezultati volitev v narodno skupščino Srbije, september 1997. Internetni vir 17.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
Socijalistička partija Srbije	1,418,036	34,2	110
Srpska radikalna stranka	1,162,216	28,1	82
Srpski pokret obnove	793,284	19,1	45
Koalicija »Vojvodina«	112,589	2,72	4
Demokratska alternativa	60,855	1,47	1
Savez vojvodjanskih Madjara	50,960	1,23	4
Koalicija »Lista za Sandžak«	49,486	1,2	3
Demokratska koalicija Preševo - Bujanovac	14,179	0,34	1

Preglednica 4.5: Rezultati volitev v narodno skupščino Srbije, december 2000. Internetni vir 18.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
Demokratska opozicija Srbije	2,402,387	64,7	176
Socijalistička partija Srbije	515,845	13,2	37
Srpska radikalna stranka	322,333	8,6	23
Stranka srpskog jedinstva	199,847	5,6	14
Srpski pokret obnove	141,296	3,76	-
Demokratska socijalistička partija	31,958	0,85	-
Srpska socijalističko demokratska partija	29,238	0,78	-
Jugoslovenska ljevica	14,317	0,4	-

Preglednica 4.6: Rezultati volitev v narodno skupščino Srbije, december 2003. Internetni vir 19.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
Srpska radikalna stranka – dr Vojislav Šešelj	1,056,256	27,61	82
Demokratska stranka Srbije – dr Vojislav Koštunica Demokratska stranka Srbije Narodna demokratska stranka	678,031	17,72	53
Demokratska stranka – Boris Tadić Građanski savez Srbije Demokratski centar Socijaldemokratska unija Koalicijska lista za Sandžak Bošnjačka demokratska stranka Sandžaka Socijalno-liberalna stranka Sandžaka	481,249	12,58	37
G17 Plus – Miroljub Labus	438,422	11,46	34
Srpski pokret obnove–Nova Srbija Vuk Drašković–Velimir Ilić	293,082	7,66	22
Socijalistička partija Srbije – Slobodan Milošević	291,341	7,61	22
Zajedno za toleranciju – Čanak, Kasa, Ljajić	161,765	4,22	-
Demokratska alternativa – Nebojša Čović	84,463	2,2	-
Za narodno jedinstvo" prof. Borislav Pelević i Marijan Rističević	68,537	1,79	-
Otpor	62,545	1,63	-
Samostalna Srbija – dr Vladan Batić	45,211	1,18	-
Socijalistička Narodna Stranka–Narodni Blok – General Nebojša Pavković	27,596	0,72	-
Liberali Srbije – Dušan Mihajlović	22,852	0,59	-
Reformisti – Socijaldemokratske Partije Vojvodine – Srbije, Miodrag-Mile Isako	19,464	0,5	-
Obrana i Pravda – Vuk Obradović i Borivoje Borović	18,423	0,48	-
Privredna Snaga Srbije i Dijaspore – Branko Dragaš	14,113	0,36	-
Laburistička Partija Srbije – Dragan Milovanović	4,666	0,12	-
Jugoslovenska Levica – JUL	3,771	0,09	-
Savez Srba Vojvodine – Dušan Salatić	3,015	0,07	-
Ukupno	3,774,802	58,75	250

Preglednica 4.7: Rezultati volitev v skupščino Črne gore, decembra 1990. Internetni vir 20.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
Savez komunista Crne Gore	171,316	56,18	83
Savez reformskih snaga Jugoslavije za C. Goru	42,840	14,05	17
Narodna stranka	39,146	12,84	13
Demokratska koalicija	30,760	10,09	12
Demokratska stranka	2,491	0,82	-
Nezavisni kandidati	2,435	0,8	-
Jugoslovenska narodna stranka	2,175	0,71	-
Demohrišćanska pravoslavna stranka	1,735	0,57	-
Socijalistički savez Crne Gore	1,638	0,54	-
Demokratski savez samostalnih privrednika C.G.	844	0,28	-
Nevažeči	9,462	3,1	-
Ukupno	304,940	100	125

Preglednica 28: Rezultati volitev v narodno skupščino Črne gore, december 1992. Internetni vir 21.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
Demokratska partija socijalista Crne Gore	126,083	42,66	46
Narodna stranka	37,549	12,71	14
Liberalni savez Crne Gore	35,596	12,04	13
Srpska radikalna stranka za Crnu Goru	22,329	7,56	8
Socijaldemokratska partija reformista	13,002	4,1	4
Demokratski savez u Crnoj Gori	11,393	3,85	-
Socijalistička partija Crne Gore	8,433	2,85	0
Demokratska opozicija	7,847	2,65	0
Savez komunista	6,249	2,11	-
Grupa gardjana – Udruženje ratnika '91 - '92	4,230	1,43	-
Srpska narodna obnova za Crnu Goru i Hercegovinu	3,905	1,32	-
Demohrišćanska pravoslavna stranka	2,484	0,84	-
Grupa građana – Ekološki pokret Crne Gore	2,078	0,7	-
KPJ u Crnoj Gori	1,932	0,65	-
Socijaldemokratska stranka Crne Gore	1,199	0,41	-
Novi komunistički pokret Jugoslavije	1,092	0,37	-
Srpski otadžbinski pokret	962	0,32	-
Grupa građana – Demokratska ljevica	705	0,24	-
Crnogorski federalistički pokret – Cetinje	561	0,19	-
Nevažeći	7,682	2,6	-
Ukupno	295,519	100	85

Preglednica 4.9: Rezultati volitev v narodno skupščino Črne gore, novembra 1996. Internetni vir 22.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
Demokratska partija socijalista Crne Gore	150,237	49,92	45
Koalicija »Narodna sloga«	74,963	24,91	19
Socijaldemokratska partija Crne Gore	16,608	5,52	-
	12,963	4,31	0
Stranka demokratske akcije Crne Gore	10,167	3,38	3
	5,848	1,94	-
Demokratski savez Crne Gore	5,289	1,76	2
	5,176	1,72	-
Demokratska unija Albanaca	3,849	1,28	2
Komunistična partija Jugoslavije u Crnoj Gori	1,728	0,57	-
Jugoslovenska udružena levica	1,668	0,55	-
Srpska radikalna stranka za Crnu Goru	1,603	0,53	-
Ekološki pokret Crne Gore	861	0,29	-
Stranka prirodnog zakona Crne Gore	711	0,24	-
Demohrišćanska pravoslavna stranka	452	0,15	-
Stranka zaštite štednih uloga Crne Gore	446	0,15	-
Stranka nacionalne ravnopravnosti	380	0,13	-
Grupa građana »Sedma sila«	214	0,07	-
Savez socijalne pravde	16	0,01	-

Preglednica 4.10: Rezultati volitev v narodno skupščino Črne gore, maj 1998. Internetni vir 23.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
»Da živimo bolje« Milo Đukanović	170,080	48,87	42
Narodna socijalistička stranka Crne Gore – Momir Bulatović	123,957	35,62	29
Liberalni savez Crne Gore – Slavko Perović	21,612	6,21	5
Srpska narodna stranka	6,606	1,9	-
Demokratski savez u Crnoj Gori	5,425	1,56	1
Srpska narodna stranka	4,060	1,17	-
Demokratska unija Albanaca	3,529	1,01	1
Stranka demokratske akcije Crne Gore	1,996	0,57	-
Komunisti Crne Gore	1,885	0,54	-
Za srpstvo	1,299	0,37	-
Srpska narodna radikalna stranka Crne Gore	761	0,22	-
Stranka prirodnog zakona Crne Gore	611	0,18	-
Lista udruženih Bošnjaka – Muslimana Crne Gore	419	0,12	-
Stranka deviznih štediša Crne Gore	371	0,11	-
Jugoslovenska udružena levica u Crnoj Gori	345	0,1	-
Partija ljudskog puta	195	0,06	-

Preglednica 4.11: Rezultati volitev v narodno skupščino Črne gore, oktobra 2002. Internetni vir 24.

KANDIDATNE LISTE	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
Patriotska koalicija za Jugoslaviju	2,7	0
Zajedno za promene SNP-NS-SNS	37,8	30
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	0,2	0
Socijalistička partija Jugoslavije sa komunistima - za očuvanje Jugoslavije	0,6	0
Crna Gora može - Liberalni savez Crne Gore	5,7	4
Bošnjačka demokratska koalicija - Harun Hadžić	0,7	0
Bošnjačka koalicija	0,7	0
Demokratska koalicija - Albanci zajedno	2,5	2
Srpska radikalna stranka	0,2	0
Demokratska lista za evropsku Crnu Goru - Milo Đukanović	47,7	39

Priloga D: Rezultati parlamentarnih volitev v Bosni in Hercegovini.

Preglednica 5: Rezultati volitev v zbor občanov in zbor občin skupščine BiH, november 1990. Internetni vir 25.

KANDIDATNE LISTE	ZBOR OBČANOV, ŠT. SEDEŽEV	ZBOR OBČIN, ŠT. SEDEŽEV
Stranka demokratske akcije	43	43
Srpska demokratska stranka	34	38
Hrvatska demokratska zajednica	21	23
Stranka demokratske prenove	15	4
Reformisti	12	0
Muslimansko bošnjaška organizacija	2	0
Demokratski socijalisti	1	1
Eko gibanje zelenih	1	0
Liberalna stranka	1	0
Srpsko gibanje obnove	0	1

Preglednica 5.1: Rezultati volitev v predstavniški dom parlamentarne skupščine BiH, september 1996. Internetni vir 26.

KANDIDATNE LISTE	ŠT. PREJETIH GLASOV	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE			
Stranka demokratske akcije SDA	725,417	54,4	16
Hrvatska demokratska zajednica HDZ	338,440	23,4	8
Združena lista BiH	105,918	9,4	2
Stranka za BiH	93,816	7,2	2
REPUBLIKA SRPSKA			
Srpska demokratska stranka SDS	578,723	54,4	9
Stranka demokratske akcije SDA	184,553	17,8	3
Narodni savez za slobodan mir	135,077	12,8	2

Preglednica 5.2: Rezultati volitev v predstavniški dom parlamentarne skupščine BiH, september 1998. Internetni vir 27.

KANDIDATNE LISTE	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
Koalicija za Cijelovitu i Demokratsku BiH	40	17
Hrvatska demokratska zajednica	14	6
Koalicija »Sloga«	10	4
Srpska demokratska stranka	10	4
Socijaldemokratska stranka	10	4
Socijaldemokrati BiH	5	2
Srpska radikalna stranka	5	2
NDZ	2	1
Nova hrvatska inicijativa - HKDU	2	1
Radikalna stranka Republike Srpske	2	1

Preglednica 5.3: Rezultati volitev v predstavniški dom parlamentarne skupščine BiH , november 2000. Internetni vir 28.

KANDIDATNE LISTE	PREJETI GLASOVI (%)	ŠT. SEDEŽEV
Socijaldemokratska stranka SDP	22.00	9
Stranka demokratske akcije SDA	20.00	8
Hrvatska demokratska zajednica HDZ	12.00	5
Stranka za BiH	12.00	5
Srpska demokratska stranka SDS	15.00	6
Stranka demokratskog progresa PDP	5.00	2
NDZ	2.00	1
Stranka penzionera	2.00	1
Nova hrvatska inicijativa	2.00	1
Drugi	8.00	4